

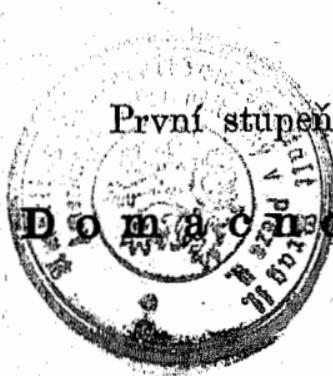
W 2219
D113a)

K 9
B 34
1. a

Věcné učení na školách obecných.

Sepsal

Josef Sokol.



V PRAZE.

Nakladatel kněhkupectví: I. L. Kober.

1869.

Q
NÁRODNÍ KNIHOVNA
PRO VZDĚLÁVACÍ FAKULTY
UNIVERSITY PRAVLOVÉ

U 4892

zadáno

92641

výrobce

Národní knižnictvána; L. L. Kober v Praze.

Slovútnému Pánu,

Panu

JANU ŠTASTNÉMII,

redaktoru časopisu „Škola a Život“, horlivému přestiteli národního školství, professoru na c. k. českých vyšších realních školách v Praze atd.,

na důkaz srdečné úcty a oddanosti

věnuje

spisovatel.

Seznav, jak velice Vám pokrok školství našeho na srdci leží, a jak nižádné píle ani oběti nešetříte, aby ste k vývinu jeho přispěl, byl jsem tím také povzbuzen, usilovněji a s větší snahou než dotud na dráze Vámi naznačené pokračovati. Z toho vzešel též spisek tento. I ač vydá svědectví o silách toliko skrovničkých, nezapře se v něm tuším aspoň vůle upřímná, a tou zajisté nepohrdnete, pročež jej s celou důvěrou a srdečností přízni Vaší odporoučím.

Josef Sokol.

Několik slov na vysvětlenou.

O významu věcného učení podal jsem myšlény své v časopisu „Škola a život“ ve 4. sešitu r. 1868. K vydání spisku tohoto vedla mne snaha, blíže naznačiti, co tam všeobecně podotknuto. Mnoho se mluví nynějšího času o důležitosti věcného učení na školách obecných; podává se též mnoho spisů i drobnějších článek o různých předmětech, které v obor jeho náležejí, tu obširněji, tu stručněji sjednávajících. Ale všude mají spisovatelé na mysli jen předměty a třídy jednotlivé, v nižádném pak spisu, pokud mi vědomo, nebylo posud konkrétně čili příkladně vyloženo, co se věcným učením celkem vyrozumívá, a jakým spůsobem i jakou měrou by se mu v které třídě obecných škol vyučovati mělo. Uznává se sice vůbec, že učením tímto podávati se mají zárodky realních věd v harmonickém vývinu spůsobem názorným a tak, jak každá z nich ve svém počátku i nedospělému rozumu přístupnou se okazuje; tu však je důležito a žádoucno, zvláště těm, kteří kustavu učitelskému přistupují, aby před sebou viděli nejen postup některé vědy, nýbrž určitý celek, v némž by všecky počátky tyto čili jednotlivé předměty věcného učení pro každou třídu upraveny byly tak, aby tam přirozeného místa měly, k sobě se hodily, vzájemně se doplňovaly a učení ostatnímu ne na závadu nýbrž ku podpoře byly. Jediná výtečná Svobodova „Školka“ pojala svým časem všecky předměty v jediný celek, jsouc ale určena hlavně pro opatrovny, nemohla ovšem na vyšší třídy škol obecných přímého míti působení. Od těch pak dob, ač dráhně času uplynulo, nepokusil se nikdo, o stupniček dále pokročiti.

Pokouším-li se o to tímto spískem, nedomyšlím se při tom nikterak, že vydávám něco dokonalého, poklesků a nedostatků prostého. Činím to spíše z té příčiny, abych jiné k podobným aneb raději dokonalejším pokusům podnítil, aby tak pojem věcného učení na školách obecných čím dálce tím větší jasnosti a určitosti u nás nabýval. Škole zajisté prospěje, čím více zdatných sil na tomto poli se soustředí, mně pak bude velikým uspokojením, jestliže znalci školského směru aspoň v zásadě se mnou se srovnají.

Roztrídil pak jsem látku věcného učení na čtyře stupňů čili obzorů, vybrav a vyměřiv pro každý stupeň z jednotlivých věd tolik, co tam žák viděti, pozorovati a pochopiti může. Na prvním stupni, jehož se kromě 1. třídy obecných škol i v opatrovnách a dětských zahrádkách užiti může, probírá se s dítkami úzký kruh domácnosti, na druhém rozhlednou se po vůkolí domova, na třetím po vlasti české a moravské, na čtvrtém po širém světě.

Že jsem na každém stupni látku dle jednotlivých věd rozdělil, stalo se k vůli snadnějšímu přehledu. Ne třeba mi podotýkat, že jednotlivé oddíly mají se probírat současně, ovšem tak, aby pojmy, na nichž jiné se zakládají, předcházely.

K tomu cíli přidán jest ku každému stupni přehled postupu. Jelikož pak při věcném učení hlavní zásadou jest, aby žáci nových pojmu pokudž možno přímým nazíráním skutečných věcí nabývali, jest třeba, aby učitel naležitou zásobu potřebných k okazování pomůcek si opatřil, aneb ovšem, kde píle jeho nestačuje, aby mu je obec sama zjednala. Které věci si učitel ku svému vyučování připraviti má, uvedeno jest buď při jednotlivých číslech, aneb ku konci jednotlivých oddílů.

Hleděl jsem k tomu, aby se dítky věcným učením netoliko zabývaly, nýbrž i bavily, a tudíž i lásku a náklonnost v sobě pocítily k dalšímu pěstování věd těch, ku kterým věcným učením se připravují. Z té příčiny přidal jsem zvláště k nižším stupňům hojně povídek myslí dětské přiměřených. Jiných vhodných povídek, básniček a her může učitel vybrati ze spisů všelikých,

jmenovitě pak ze „Štěpnice“. Také mu je ponecháno širší provedení látky zvláště ve 3. a 4. třídě.

Možná, že při prvním tomto pokusu shledá se, že na některém stupni je látky více, na jiném méně, než s časem, věcnému učení vyměřeným, se snáší. I ač by více látky vždy mohlo být, aby byl snadnější výběr, tož přece ve škole přílišné jí hromadění není na místě. Nemá být věcné učení jako předměty v kukátku, které rychle po sobě na oči přicházejíce, rychle také z myslí vypadají, nýbrž má napomáhat k ustálení pojmu a podávat příležitost k samostatnému vypravování, stojíc co nejvydatnější pomocník po boku ústnímu i písemnému slohu. Toliko na druhém stupni zdálo se mi na místě, obor poněkud rozšířiti v té příčině, kdyby prvního dílku, jak již podotknuto, v opatrovnách užito bylo, aby pak stupeň druhý oběma prvním třídám vyhověl.

Ze na prvních dvou stupních žákům předměty předvádím, které se v okolí jejich najezají, stalo se z dobrého uvážení po známém zákonu didaktickém, aby přímým nazíráním důkladnějších a jasnějších pojmu nabývali, než se to pouhým vyobrazením věcí vzdálených státi může.

O věcech mimo obzor dítěte ležících není radno bez potřeby mluviti. Nikdy pak se to nemá dítí z pouhé záliby a snad proto, aby se dítky brzo pochlubiti mohly, že mnoho cizích věcí znají. Vědění takové bez proskoumání věcí nejbližších nemůže být než povrchní, a žáci navykají si tím též příliš časně po cizím a dalekém bažiti, svého pak a blízkého si nevšimati.

Přehledný postup

I. Pozorování z oboru silosyntetického.

1. Barvy. (S povídou.)
2. Tvar, místo, rozsáhlost.
3. Zvuk.
4. Teplota.
5. Dělitelnost.
6. Věci tuhé a tekuté.
7. Věci tvrdé, měkké, mokré, suché, drobivé.
8. Věci ohebné, pružné, křehké, slabé, pevné.
9. Věci tekuté a plynné.

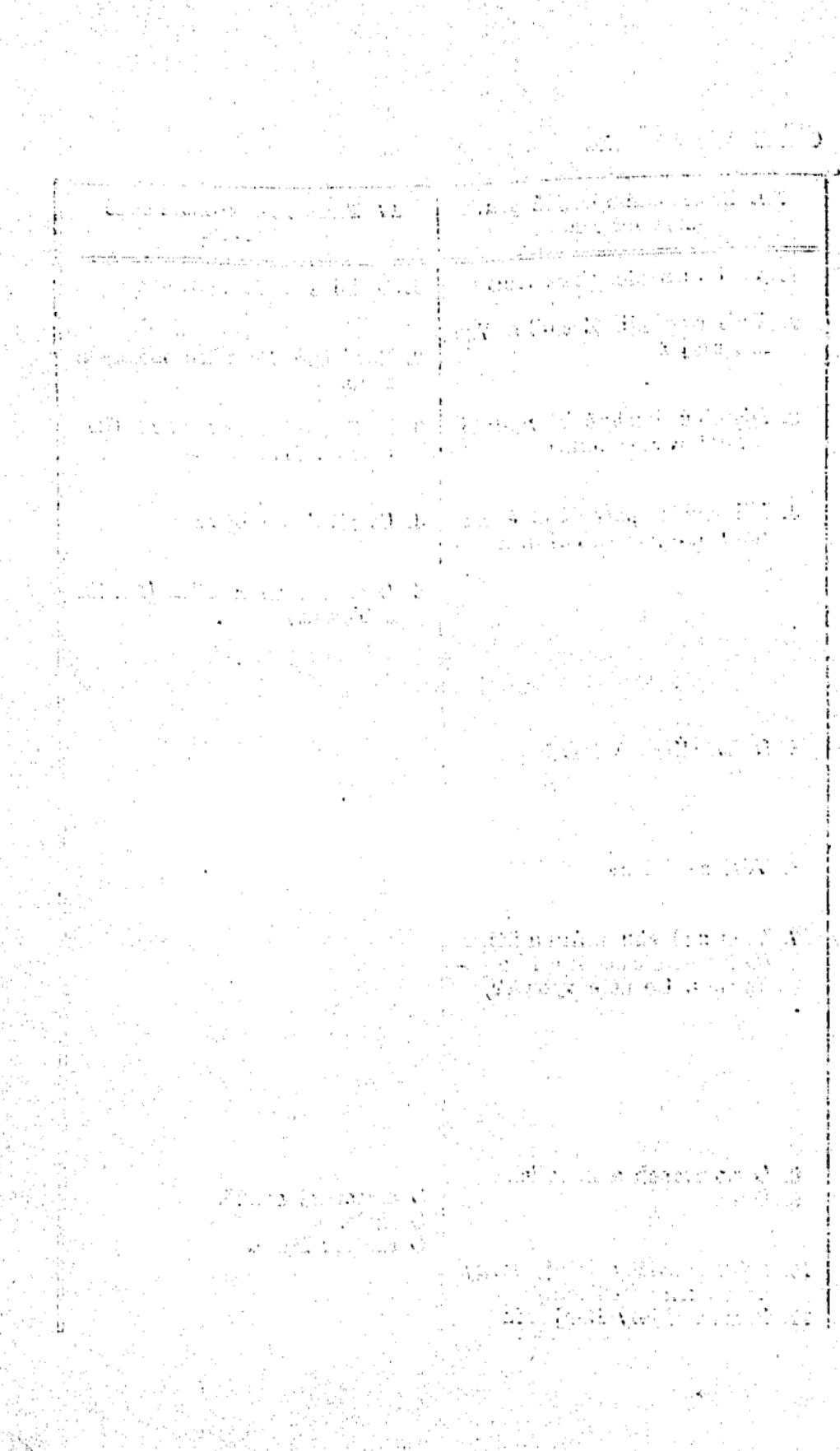
II. Pozorování z oboru přírodního.

1. Kočka.
2. Další popis kočky. (Povídka.)
3. Myš. (Dvě povídky.)
4. Pudlík. (Dvě povídky.)
5. Kuře. (Povídka.)
6. Holub. (Povídka.)
7. Kočka a kohout.
8. O ssavcích domácích. (Pov.)
9. Husa a kachna. (Povídka.)
10. Moucha — hmyz.
11. O vlaštovičkách. (Povídka.)
12. Vrabec. (Dvě povídky.)
13. Kanárek. (Povídky.)
14. Kapr a jiné ryby. (Povídka.)
15. Ještěrka. (Povídka.)
16. Rosnice. (Dvě povídky.)
17. O stromech ovocných.
18. Květ stromů ovocných.
19. Plod stromů ovocných.
20. Šeřík.
21. Šípek.
22. Srstka a rybíz.
23. Řepa a její podobné rostliny.
24. Mrkev a její podobné zeleniny.
25. Okurka, meloun a tykev.
26. Karafiat.
27. Lilie bílá nebo zlatá.
28. Co na poli roste.

IX

dílu prvního.

III. Pozorování výrobků průmyslnických.	IV. Pozorování z oboru zeměpisného.
1. Věci ve škole. (Kazisvěti.)	1. O dni a noci. (Povídka.)
2. Věci v pokoji. (Zrcadlo. Vše má svůj čas.)	2. Rozdělení téhodne, měsice a rok.
3. Dřevěné kuchyňské nádobi. (Čistotná Růženka.)	3. Rodina, příbytek, dům. (Baruška a Ludmilka.)
4. Hliněné a porcelánové nádobi. (Nepozorná Kačenka.)	4. Co při domě bývá.
5. Oděv. (Útrpná Pavlinka.)	5. O sousedech a ulici. (Martin a Tomáš.)
6. Věci ze železa.	
7. Věci z plechu, drátu a litiny. (O řemeslnících, kteří se pohněvali. Co déle vytrvá?)	
8. O pokrmech a nápojích.	
9. Dům.	O domovské osadě. O škole. O chrámu Páně.
10. Mýdlo, svíčky, olej, sírky. (Neopatrny Bedřich.)	
11. Penize. (Malý Benjamin.)	



I. Pozorování z oboru silozpytného.

1. Barvy.

Předměty pozorování: Rozličných barev papír, příze, vlna, plátno, sukno, sklo; — křída, vápno, uhel, smola, síra, citron, cihla, měď, šmolka, tráva, skořice, kaštan, popel.

- a) Jmenování těchto věcí.
- b) Všimněte si tohoto papíru! Každý kus má jinou barvu. Tento jest černý, onen bílý atd.

Rozeznávejte nyní barvy na těchto vlnách! Na tomto sukně, plátně, skle!

Jakou barvu má křída, vápno, uhel, smola, síra, citron, cihla, měď, šmolka, tráva, skořice, popel, kaštan?

Jmenovali jste nyní všeliké *věci*. Které věci jste jmenovali? Co jest křída? — — Na věcech jste udávali barvy. Jmenujte také věci ve školní světnici! Udávejte barvy jejich! Čím poznáváme barvy? Kolik máte očí? Jsou ale také lidé, kteří mají oči ale jima nevidí. Jsou to ubozí, nešťastní lidé. V jejich očích není zraku. Vy očima vidíte, máte zrak.

V noci, když je tma, tu barev od sebe nerozeznáváme. V noci je všecko černé. Barvy vidíme, jen když je světlo. Světlo přichází od slunce a od měsíce. Také svíčka vydává světlo, ale jen když hoří. Rovněž i hořící lampa a hořící dříví vydávají světlo.

Světlo slunečné je nejpěknější a nejsilnější.

Je tak silné, žeby nám i oči vypíchal, kdybychom děle do slunce hleděli.

Co je za stěnou, toho nevidíme, co je za oknem, to vidíme. Sklo v okně je bezbarvé a průzračné. Voda

je také průzračná. Stěna není průzračná. Modrým sklem viděti je všecko modře, žlutým žlutě, červeným červeně, zeleným zeleně, fialovým fialově.

Tedl máme světlo slunečné, tedl je den. Po dni přijde večer. Pak nebude slunce svítiti. Ve světnicích i na ulicích bude tma. Ale lidé budou chtítí přece viděti, a rozsvítí si svíčky nebo lampy. Kdo půjde po ulici, uvidí, ve které světnici budou svíčky neb lampy rozsvíceny. Uvidí to sklem v okně. Sklem prochází světlo. Ale budou-li okna zavřena okénicemi, neuvidí žádného světla.

Malý Karlíček postavil se jednou večer před hořící lampu a díval se na protější stěnu. Pojednou tam uviděl černého panáčka. Panáček ten byl asi tak veliký jako Karlíček, měl takovou hlavu, krk, záda i nohy. Karlíček pozdvihl ruku a volal: Co to? Panáček pozdvihl také ruku, ale nevolal nic. Karlíček zahrozil, panáček také zahrozil. Karlíček zakroutil hlavičkou, panáček také zakroutil hlavičkou. Karlíček vyskočil, panáček také vyskočil. Aj to je hezké, pravil Karlíček, a volal na svou sestřičku Annu, aby se šla také na panáčka podívat. Ale jak Anna přišla, přiskočila k panáčkovi ještě černá panenka. Anna vzala Karlíčka za ruku a panenka také vzala panáčka za ruku. Anna s Karlem se zatočila a panáček s panenkou též. Anna šla s Karlem blíže ke stěně a panenka s panáčkem byli menší a menší. Anna šla s Karlem pozpátku blíže k lampě, a tu viděli, jak panenka s panáčkem více a více rostly. Dívky se radovaly a velikou chvíli hrály si s černým panáčkem a s černou panenkou.

K opakování. Známe barvu žlutou, červenou, modrou, zelenou, pomerančovou, fialovou, bílou, pletní, černou, šedou, hnědou. Barvy vidíme zrakem při světle. Světlo přichází od slunce, měsíce a věcí hořících. Průzračními věcmi prochází světlo a je skrze ně viděti. Světlo dělá také stín.

2. Tvar — místo — rozsáhlosť.

Předměty pozorování: Krychle, koule, míč, hranol, válec, jehlanec, kužel; hůl, tužka; proužek papíru, arch; talíř, mísá.

a) Jmenování těchto věcí.

b) Krychle má hrany — kde? — je hranatá.

Koule nemá hran, není hranatá.

Koule se koulí, ať ji obrátím, jak chci. Míč se také koulí, vypadá jako koule, je kulatý.

Hranol má hrany, je hranatý. Válec nemá tolik hran. Válec se válí, ale nekoulí. Válec není hranatý ani kulatý, je oblý.

Jehlanec má hrany a končitý vrchol. Je hranatý a končitý. Kužel je oblý a končitý.

Každá věc má svůj *tvar*.

Tvar věcí poznáváme nejen okem při světle, nýbrž i prstem po tmě.

Zavřete oči! Vyhledejte mi kouli, míč atd. Čím jste je poznali?

V prstech je *hmota*.

Položte míč tam, kde je krychle.

To se jinak učiniti nedá, leda bychom krychli prvé tam odtud vzali; — pak bude ale krychle zas jinde než míč. Krychle bude mítí jiné místo a míč také jiné.

Míč mohu položiti před krychli, za krychli, vedle krychle, v pravo od krychle, v levo od krychle, na krychli, ale nikdy tam, kde je krychle.

Podobně s ostatními věcmi.

Co potřebuje více místa, tužka nebo hůl? Co více místa potřebuje, jest více veliké, co méně místa potřebuje, jest méně veliké. Místo méně veliké říkáme též malé. Hůl jest veliká, tužka malá. Hůl jest větší tužky. Tužka jest menší hole.

Po holi mohu déle prstem táhnouti než po tužce. Hůl má větší délku než tužka. Hůl je delší tužky. Hůl je dlouhá, tužka krátká.

Abych objal tužku, rozevrnu prsty. Abych objal hůl, musím více prsty rozevríti. Hůl má větší tloušťku než tužka. Hůl je tlustší tužky. Hůl je tlustá, tužka je tenká.

Když jsem hůl položil, táhla se do délky; když ji postavím, potáhne se do výšky.

Hůl má větší výšku než tužka, hůl je vysoká, tužka je nízká.

Papír se táhne na dél a na šíř. Který z těchto papírů má větší délku? který větší šířku?

Jeden je široký, druhý úzký.

Co má větší šířku, pravítko nebo prkno?

Jaké jest pravítko, jaké prkno?

Mísa je okrouhlá, talíř též.

Mísa je vysoká, talíř nízký.

Uvnitř se mísa prohlubuje, talíř též, ale mísa více.

Mísa je hlubší talíře.

Mísa je hluboká, talíř mělký.

3. Zvuk.

Zamhuřte všickni oči! (Klepne třikrát na stůl.) Co se stalo? Kolikrát jsem klepnul? Kterak to víte, když jste mne neviděli? — Přitlačte si oči dlaněma! (Cinkne na sklenici.) Co se teď stalo? Jak to víte? Čím slyšíte?

Mně se zdá, že někdo přece se díval. Půjdou za dvěře, aby mne nikdo neviděl. (Pískne na píšťalku.)

Víte, co se nyní stalo? Kterak jste to poznaly?

Klepnutí, cinknutí, písknutí poznáme sluchem. Klepnutí je zvuk. Cinknutí je také zvuk, ale jiný. Písknutí je také zvuk, ale opět jiný.

Drnknu-li na strunu, uslyšíte opět jiný zvuk, táhnu-li smyčcem po strúnách, opět jiný. Řekněte, které zvuky ještě slyšíte.

Na buben se bubnuje, dveřmi se vrzá, nohami se doupá, dlaněma se tleská, řetězem se řinčí.

4. Teplo.

Když se hodně v kamnech zatopí, je ve světnici teplo. Když (v létě) slunce svítí, bývá venku teplo.

Když hoši hodně běhají, bývá jim teplo.

Kdo pilně pracuje, bývá mu při práci teplo.

Kdo se hodně peřinou ukryje, bývá mu teplo.

Voda, která se vaří, je teplá, vřelá.

Třeme-li knoflík rychle o dřevo, ucítíme, že je teplý.

Slunce svítí, vydává teplo.

Měsíc svítí, ale nevydává tepla.

Svíčka hoří, vydává teplo.

Olej, dříví, uhlí hoří, vydává teplo.

Co hoří, to vydává teplo.

Věci hořlavé jsou: dříví, sláma, plátno, vlna, kůže, uhlí, olej, máslo, lúj, sádlo, vosk, smola, lsh, petrolej, svítiplyn.

Železo nehoří, dá se ale také rozpáliti.

Hlína, země, popel, cihla, kámen nehoří, dají se ale rozpáliti.

Držte konec železného drátu v hořící svíčce, co ucítíte na druhém konci?

Držte tak loučku dřevěnou, jeden konec bude hořeti, druhý se neohřeje.

Železem teplo snáze prochází než dřevem.

5. Dělitelnost.

Předměty pozorování: Jablko, papír, proutek, chléb, střípek, hlína, křída, nit, plátno.

Díváme se na jablko a vidíme, jak vypadá na povrchu. Abychom viděli, jak vypadá uvnitř, rozkrojíme je. Čím je rozkrojíme?

Tak uděláme z celého jablka dva stejné kusy — dva stejné díly — dvě polovice.

Mohu ještě více dílů z jablka udělati, mohu vzít i sekáček a rozsekati je na drobty, z nichž by se mohla uvařiti povidla do koláčů. Drobty ty jsou části jablka. Jablko se dá rozděliti na malé částečky neb dílečky.

Papír se na díly trhá, stříhá, rozřezuje; proutek se láme neb řeže; chléb se láme, krájí, kouše; střípek se láme neb tluče; hlína se krájí, trhá, drobí; křída se drobí, láme, stroubá; nit se stříhá neb trhá; plátno se trhá, stříhá, škube, cupuje.

6. Skupenství tuhé a tekuté.

Předměty pozorování: Křemen, cihla vosk, síra, olovo, voda, mléko, pivo, ocet, inkoust.

a) Jmenování těch věcí.

b) Křemen není ve sklenici, a voda tam jest, proč to? — Voda by se rozlila, kdyby nebyla ve sklenici, křemen se nerozleje.

Cihla, vosk, síra, olovo se také nerozlévají; mléko, pivo, ocet, inkoust se rozlévají.

Cihlu můžeme roztlouci na kusy a utříti na částečky pramalé, až na prášek. Pak se ten prášek rozsype, ale nerozleje. Dokud cihlu nerozestřeme, částečky její se nerozsypou, ale zůstávají pohromadě. Jedna se pevně drží druhé. Každá volá na svou družku: Ne-pouštěj se, já se tě také nepustím.

Při vodě tomu tak není. Nemusíme tráti ani tlouci, rozejdou se kapky vody samy od sebe. Jsou pohromadě jen tak dlouho, pokud se rozutsíkat nemohou, pokud jsou zavřeny. Jak se jim ale otevrou dost malá dvírka, již se tam tlačí jedna přes druhou a volají na sebe: Já tě nechci, jdi si, kam chceš, já si také půjdu, kam se mi zlíbí.

Ale zde na vrchu má voda dost velikého místa, kudy by byla mohla utéci. — Vidíte, do vrchu se jí nechce, k tomu má těžké nohy. Za to tím rychleji utíká dolů. Vrchem poteče, jen když sklenici skloníme, když bude vrch dole a dno na hoře.

Voda je tekutá — cihla je tuhá.

Mléko, pivo, ocet, inkoust, olej jsou věci tekuté; křemen, vosk, síra, olovo jsou věci tuhé.

Vosk dám na starou plechovou lžíci a podržím nad rozžatou svíčkou.

Ze svíčky jde teplo do lžíce a do vosku. Tím teplom z tuhého vosku se stane tekutý. Vosk se rozhříval, částečkám jeho bylo tuze horko, nemohly toho pohromadě vydržeti, rozešly se.

V teple se vosk rozlévá. Jak teplo přestane, ztuhne vosk opět.

Totéž zkusíme i se sirou a s olovením.
Křemen a cihla v teple se neroztápějí.
Co se stává s vodou v zimě?
Led není tekutý ale tuhý, a přece je to jen voda.

7. Věci tvrdé, měkké, mokré, suché, drobivé.

Předměty pozorování: Cihla, vosk, křemen, máslo, hlína, hruda.

a) Jmenování věcí.

b) Tisknu-li prsty silněji do vosku, vytlačím v něm díulek. V cihle toho nedokáži, kdybych sebe více prsty tlačil. Vosk se dá stlačit, cihla ne, vosk je měkký, cihla tvrdá. Křemen je tvrdý, máslo měkké. Co mohu spíše rozkrojiti, tvrdý křemen nebo měkké máslo?

Co se spíše ukousne, tvrdý chléb nebo měkký chléb?

Hlína může být tvrdá i měkká.

Zde máte tvrdou i měkkou hlínu.

Měkká je, když se rozmočí vodou, když je mokrá.

Tvrď je, když voda vyschne, když je hlína suchá.

Měkkou hlínu mohu uplácat, jak se mi zlíbí. Mohu ji okulatit jako kouli, vyhranit jako krychli, anebo uválet jako váleček. Mohu z ní udělat panáčka nebo domeček. Mohu ji hnísti jak mi napadne. Co z ní vyhnětu, to z ní bude. Jakou podobu (jaký tvar) jí dám, takový jí ostane. Hlína je hnětelna, tvoritebná.

Z hrudy nedá se nic utvořiti. Kdybych jí plácnuł jako hlinou, rozdrobí se. Udělají se z ní samé malé kousky čili drobečky. Hruda je drobivá. Suchá hlína je také drobivá.

8. Věci ohebné, pružné, křehké, slabé, pevné.

Předměty pozorování: Ocelové pero, rákoska, mycí houba, kaučuk, kůže, plátno, papír, sukno, sklo, proutek, kolík, nit, matouz.

a) Jmenování věcí.

b) Rákoska ohýbá se, tlačíme-li na její konce.

Přestaneme-li tlačit, srovná se tak, jak byla dříve. Je ohebná a pružná.

Ocelové pero dá se také všelijak ohýbat, jak ale ohýbat se přestane, zpřímí se, jak bylo dříve. Je ohebné a pružné.

Mycí houbu stlačíme v ruce snadno, dáme-li ji však z ruky, nezůstane stlačená. Je měkká a pružná.

Kaučuk se dá táhnouti, tlačiti, ohýbatи, a sám od sebe opět se vyrovnává. Je měkký a pružný.

Kůže, papír, plátno, sukno dají se přehnouti; samy od sebe se nevyrovnaří. Jsou ohebné, ale ne pružné.

Sklo se nedá ani ohnouti. Tlačíme-li na ně, praskne. Je křehké.

Suchý proutek dá se snadněji přelomiti než kolík. Proutek je slabý, kolsk pevný.

Co se spíše přetrhne, nit nebo motouz? Co je tedy slabší a co pevnější?

Co je pevnější, papír nebo sukno? Proč?

9. Tekuté, plynne.

Voda, pára, vzduch, mračna, mlha.

Vezmu na plechovou lžici vody a podržím nad hořícím světlem. Voda se bude oteplovati a konečně vříti. Při tom z ní vystupovati bude pára. Nechám-li vodu déle vařiti, všecka se v páru promění.

Pára se rozprchne na všecky strany, na lžici neostane.

Voda se dá udržeti na lžici neb ve sklenici, třeba hořejšek nebyl přikryt; jen když dole nebo po stranách není dírka. Páre je to stejné, utíkatí vrchem nebo spodem.

Pára je prchavější než voda. Ještě prchavější než tato viditelná pára je vzduch.

Co je to vzduch? Vzduch je něco, čeho nevidíme a viděti nemůžeme, a co přece všude kolem nás jest.

Klepejte rukou kolem obličeje! Cítíte vzduch. Dechněte! Když dýcháme, vstupuje do nás vzduch. Kdekoli můžeme dýchati, tam je vzduch. Kde by vzduchu nebylo, tam bychom dýchati nemohli.

Zde ve světnici je vzduch pokojný; ale venku bývá často nepokojný a dovádivý.

Sedíme v zahradě, a tu cítíme, jak nám vítr fouká do obličeje.

Pojednou se hýbají všecky stromy, listí s nich padá a s místa na místo poletuje. Co hýbá větvemi stromu?

To dělá vítr — a to je dovádivý vzduch.

Někdy ta dovádivost je hodně divoká. Jdeme po silnici, a pojednou zdvihne se prach a sype se nám do úst i do očí. Kdo zdvihl prach? Divoký vzduch, vítr.

Hošík jde po ulici a dívá se po domech. Pojednou mu slítně klobouček a letí daleko, že jej hošíček sotva dohoniti může. Kdo byl tak nezpůsobný, že hošíkovi klobouk shodil? Byl to divoký vzduch, vítr.

Lidé si otevrou okna, aby do pokoje trochu čerstvého vzduchu přišlo. Z nenadání ale břinkne okno a roztříská se na kusy. Kdo jej rozobil? Vítr.

Vítr za to, že nám dýchání a život udržuje, dovolí si někdy nás poškádliti. Musíme býti rozumnější, a chce-li nám uškoditi, tomu se vyhnouti. Žene-li proti nám prach, zavřeme oči i ústa. Jdeme-li ve větru po ulici, přidržme si klobouk rukou. Otevřeme-li okno, pevně je háčkem zapněme.

Ve vzduchu všecko vidíme. Vzduch je průzračný. Někdy ale v něm daleko před sebe nevidíme. Když je mlha. Někdy nevidíme ani slunce ani měsíce ani hvězd. Když jsou ve vzduchu mračna. Mlha a mračna jsou zhustlé vodní páry.

10. Dírkovatost, stlačitelnost.

Předměty pozorování: Houba, korek, chléb, rákoska, pemza.

a) Jmenování věcí.

b) V houbě vidíme dírky. Houba je dírkovata. Do dírek těch nabírá se voda. Houba dá se také stlačiti. Tím se dírky její zmenšují, nemůže v nich tolik vody býti, voda musí ven.

Z houby se voda může vymáčknouti. V korku, chlebu, rákosce a pemze viděti je také dírky, jen že menší. I korek a chléb dají se stlačiti, ale již méně. U rákosky a pemzy by to ještě tíže šlo, poněvadž jsou tvrdší.

V naší kůži jsou také malounké dírky. Těmi vychází pot z těla. Které dítko se častěji nemyje a nekoupá, tomu se zacpávají tyto potní dírky prachem a špinou a dostává vyrážky.

Na skle dírek viděti není. Také na něm není

prstem znáti žádných hrbatin. Sklo má hladký povrch. Kůra stromová nemá tak hladkého povrchu, je drsná. Dřevo nemá hladkého povrchu, dá se ale vyhladiti.

11. Přilnavost.

Předměty pozorování: Hlína, smola, tužka, křída, lojová svíce, dvě hoblováná prkénka, dehet, klíš.

Dělám-li něco ze smoly, umažu se. Částečky smoly přilípnou se mi na prsty a snadno se neodlepují. Smola lípne, je lepkavá.

Hlinou se umažu tak jako smolou. Hlína je také lepkavá. Ruce uhlíněné ale snadněji umyji než usmolenné. Hlína pouští snadněji než smola. Je méně lepkavá.

Křidou se píše na tabuli. Při každé čárce, kterou křidou udělám, ubude kousek křídy, až se celá vypíše. Ty čárky jsou z křídy. Křídou přilípla k tabuli. Pouští ale snadno, dá se setříti, smýti, smazati.

Tužka lípne k papíru více než křída k tabuli. Aby pustila, musíme ji kaučukem vytříti.

Chodíme-li dlouho po ulici, kde se práší, budeme mít oděv uprášený. Prach k němu přilnul, a musí se rádně vyklepati, aby pustil.

Voda lne ke dřevu, které se do ní vnořilo. Takové dřevo se omočí. Tabule omočí se, jedeme-li po ní mokrou houbou.

Péro omočí se, když je vnoříme do inkoustu. Inkoust lne k péru.

Upustí-li si dítko na oděv kus másla, udělá se mastná skvrna, máslo přilne k oděvu. Taková skvrna těžko pouští.

Lojová svíce do vody vnořená se neomočí. Voda nelne k loji.

Natřeme-li dřevo dehtem, nelne k němu voda a ono tak brzo neshlíví.

Chce-li truhlář, aby dvě prkénka dobře k sobě hnula, vyhladí jejich povrch a dá mezi ně klihu.

12. Botnání, prolinání.

Předměty pozorování: Miska s vodou, hráč, boby, zrní, pijavý papír, cukr, proužek obyčejného papíru, tenké prkénko, konev a její části.

a) Jmenování.

b) Vložím-li koneček pijavého papíru do vody, omočí se ho veliký kus. Voda dírkami, které v něm jsou, do něho se vtáhla.

Omočím-li růžek cukru, který v ruce držím, ve vodě, celý mokrý bude.

Dám-li do vody hrachu, bobů, zrní, a nechám-li je tam nějaký čas, změknou a zvětší se. Voda do nich vnikne a zvětší je. Hráč tak nabotná.

Zde mám kousek papíru, povlhčím jej na jedné straně, hned se zkroutí. Voda to udělala. Až dobře vyschne, vyjde z něj voda, a on se opět vyrovná.

Zde mám také prkénko, omočím je na jedné straně, zkroutí se. I to je od vody.

Provaz, když se naň věší mokré prádlo, zkrátí se a ztloustne. Až z něho slunnéčko vodu vysuší, prodlouží se opět, jak byl dříve.

Na konvi vidíme duhy (deskы), dno a obruče. Vše to je ze dřeva, obruče někdy i ze železa. Dáme-li vodu do konve, vtáhne se i do dřeva, duhy pak se rozšíří a více k sobě se tlačí. Někdy se rozšíří tak, že dřevěná obruč praskne. Dáme-li zase konev na slunce, vyschne ze dřeva všecka voda, duhy se zouží, netlačí tak k sobě, udělají se skuliny a konev se rozsype.

13. Roztok.

Předměty pozorování: Cukr, sál kuchynská, glauberova, hořká, soda, ledek, kamonec, skalice zelená, modrá, bílá; — sklenice s vodou.

a) Jmenování těch věcí.

b) Okoušení jich lízáním, ovšem kromě skalic, které jsou všecky jedovaté.

c) Ve sklenici mám trochu vody. Dám do ní špetku

soli. Kam se poděla ta sůl? Do vody jsem ji dal, a přece jí tam nevidím. Sůl se ve vodě rozpouští tak, že jí tam viděti není. Zrakem ji tam nepoznáme, ale jazykem čili chutí. Přidám-li ještě soli do vody, zdali i ta se rozplyne? Zkusíme to ještě dále, zdali všecka tato sůl ve vodě se rozpustí. Všecka se nerozpustí. Dám nyní této vody na plechovou lžici a podržím nad hořící svíčkou. Voda se vypařuje a na lžici ostává sůl. Sůl se nevypařila. Jako sůl, tak se rozpouští ve vodě i cukr. I ty ostatní soli rozpouštějí se ve vodě. Kdybychom vypili vodu, ve které je rozpouštěna některá skalice, cítili bychom v životě strašné bolesti a umřeli bychom.

14. Pohybování.

Jablko padá se stromu dolů.
Kouř z komína vystupuje vzhůru.
Míč letí tam, kam jej hodím.
Míč neletí stále, ale zase padá na zem. Míč se odráží ode zdi i od podlahy.
Koule se kulí, válec se válí.
Voda teče.
Ryba ve vodě plove.
Dřevo plyne po vodě.
Kámen klesá pod vodu.
Pták litá v povětrí.
Vítr fouká od východu, od západu, od jihu, od severu.
Člověk po zemi chodí.
Kůň běží, klusá, cválá.
Kůň přes příkop skáče.
Po ledě se hoši klouzají.

15. Tiže.

Předměty pozorování: Trochu větší kámen, kus dřeva, stejně veliké plíšky neb krychle cínu, železa, mědi, olova, dřeva, lot, dvoulot, váhy.

a) Jmenování věcí.

Zdvihni toto dřevo! Zdvihni tento kámen! Co snáze učiníš?

Kámen tě více tíží než dřevo. Kámen má větší tíži, je těžší dřeva.

Zde máme váhy. Ty mají trámeček na dva stejné díly rozdelený. Uprostřed je zavěšen. Na koncích visejí mísky. Obě mísky jsou nyní stejně vysoko. Jestli na levou mísku položím lot, sklesne tato míška dolů a pravá vystoupí vzhůru. Položím-li lot na pravou mísku, sklesne pravá dolů a levá vystoupí nahoru.

Dám-li na každou mísku lot, ostanou pokojné. Oba loty tíží mísky stejně, oba jsou stejně těžké. Nyní dám na levou lot, na pravou dvoulot. Která klesá? Dvoulot více tíží než lot, je těžší lotu. Dvoulot je také větší lotu. Bývají však věci stejně veliké a nestejně těžké. Tato dřevěná krychle je právě tak veliká jako tato cínová. Taktéž i železná, měděná, a olověná jsou stejně veliké. Ale cínová je těžší dřevěné, železná těžší cínové, měděná těžší železné, olověná těžší měděné.

16. Těžiště.

Zde je krychle (krychlový palec). Vedle ní je sloupek (hranol) právě tak tlustý, ale o hodně vyšší. Obě ty věci stojí. Která se snáze překotí? Kdy se snáze překotí hranol, když stojí anebo když leží?

Jak postavím tento jehlanec, aby stál?

Kdy se lehčejí pohně tato sklenice, postavena nebo položena? Kdy se pohně spíše, prázdná nebo plna?

Je-li vůz vysoko naložen a jede-li po nerovné půdě, tu se snadno zvrátí.

Jak položíme tuto laťku na prst, aby nespadla? Kdo udrží stojatou hůl na prstě, aby nepadla? Tu je třeba dávat pozor, kam se kloní a z té strany jí podpírat. U tužky toho citem nepoznáme, a tedy ji také na prstě neudržíme. Nese-li slabší dítko těžký džbán v pravé ruce, zdali jde zpříma? Kloní se v levo. Nese-li jej v levé ruce, kloní se v pravo.. Kdo nese těžkou nůži na zádech, kloní se do předu. Jak stojíme pevněji, o jedné noze nebo o dvou? Jak stojíme pevněji, na chodidle nebo na prstech?

17. Síla — břemeno.

František byl poslán s konví pro vodu. Dokud byla prázdná, šel lehko, ale když ji naplnil vodou, byla o mnoho těžší, a on musel vynaložit větší sílu, aby ji unesl. Konev plná je těžší břemeno než prázdná.

Hospodář unese pytel s obilím, chlapec jím ani nepohně. Muž unese větší břemeno než hoch. Muž má větší sílu. Kdůž utáhne víc než muž, je tedy silnější, má větší sílu.

Vzduch hýbe stromem, někdy i větev přelomí aneb celý strom vyvrátí. Vítr má sílu. Voda nese trám, který se na ni položí dál a dále, točí mlýnským kolem. Voda má sílu. Pára utáhne mnoho vozů s osobami i s nákladem. Pára má velikou sílu.

Aby se zrní z klasů vydobylo, mnou se klasy. Lépe jest, vezme-li se cep a silně se jím do klasů mláť. Kdyby lidé jen pěstěmi do klasů tloukli, málo by to pomohlo, mělo by to malý účinek. Větší účinek to má, vezme-li se k tomu cep.

Josef měl zvednouti těžký kámen. Neměl k tomu dost síly. I vzal tlusté bidlo, podložil pod něj jiný menší kámen a na delším konci tlačil dolů. Tak kámen vyzdvíhl. Bidlem se účinek síly zvětšil.

Lopatou a motykou se země lépe vykopává než pouhýma rukama. Lopatou a motykou se účinek síly naší zvětšuje.

Když se na tenkou nit těžký kámen uváže, přetrhne se nit. Nemá síly, aby těžký kámen udržela. Síla kamene přemohla sílu nití.

Kdybyste vy tuze těžké věci zdvihali, mohla by se síla vašeho těla také přemoci. Co je tuze těžké, toho nemají děti nikdy zdvihat, aby si na zdraví neuškodily. Ale práci mají zvykat již od maličkosti, aby měly někdy hodně velikou sílu.

18. Magnetičnost, električnost.

Předměty pozorování: Magnetová oscilka, železné a měděné nebo mosazné piliny, drátky, jehly; skleněná tyč a látka hedbávná, pečetní vosk, flanel, papírky, drtiny korkové, kuličky z bezové duše.

a) Jmenování.

b) Železných pilin nasypu na papír. Magnetem jezdím pod papírem sem tam. Piliny tancují. Co jimi hýbalo? Síla magnetová. Magnet ponořím do železných pilin. Piliny se ho přichytňou. Přichytňou se ho nejvíce na koncích, uprostřed nic. Mosazné piliny se magnetu nechytají. Mosazné piliny smíchám se železnými. Jak je přeberu?

Zavěsim magnet na nit. Jeden konec otočí se k severu, druhý k jihu.

Magnet udrží též dráty, jehly, kousky železa. Krejcaru neudrží.

Skleněnou tyč dám k drobounce nastříhanému papírku. Nestane se nic. Nyní skleněnou tu tyč tru látkou hedbávnou (vlněnou, koženou) a papírky budou přiskakovati.

Budou též přiskakovati drtiny z korku, kuličky z bezové duše; budou přiskakovati a odskakovati.

Přiblížím se k vašim vlasům, a vlasy se zježí.

Tru nyní pečetní vosk suknem nebo flanelem, a vše se stane jako při skle.

Tru síru suknem nebo flanelem, a opět totéž uvidíme.

Třením vzbuzuje se ve skle, pečetním vosku a síře síla elektrická.

II. Pozorování z oboru přírodopisného.

1. Kočka.

(Zivá kočka se okazuje.)

Přineal jsem vám něco do školy, co všickni dobře znáte. Dělá to mňau! mňau! Jak se to jmenuje? — Jmenuje se to kočka.

Jakou barvu má tato kočka? Jakou barvu mají jiné kočky? Podívejte se nyní na kočku se všech stran! Díváte se? Nyní vidíte kočku celou.

(Zakryje kočku až na hlavu.)

Vidíte-li ještě kočku celou? Vy vidíte jen kousek kočky aneb část kočky. Jak jsem to pravil?

Tato část kočky jmeneuje se — *hlava*. Máte-li i vy hlavu? kde?

Co má kočka zde na hlavě? *Kočka má na hlavě oči*.

Zde v levo má jedno oko — a zde v pravo také jedno; kdo ví, kolik je to oči dohromady? *To jsou dvě oči*. Co má ještě na hlavě? *Celo, dvě uši, nos, hubu, rousyky*.

Můžeme-li se podívat kočičce do huby? Zkusíme to. Nejdřív odhrneme něco — jak se to jmeneuje? *Pysky*.^{**}

Tento pysk je nahore — jmeneuje se *horní pysk*. Tento pysk je dole — jmeneuje se *dolní pysk*. Za těmi pysky má kočka — zuby. Pohledte, jak jsou pěkné, bílé; kdo z vás má tak bílé zuby? Ale kočička nejí také nic horšího, nýbrž čeká vždy, až jídlo vychladne;

* Podobná pozorování i při druhých částech.

** Insky v cestách větáků odpovídají.

proto jí zuby nepopraskají. Ona také nejí cukru a podobných věcí; proto jí zuby nezčernávají a nevypadávají. Dělejte jako ona, a zachováte si také čisté, bílé a zdravé zuby, které nikdy neboli.

Zoubky kočky zasázeny jsou v *čelistech*. Jedna čelist je nahore, jmenuje se *horní čelist*. Jedna čelist je dole, jmenuje se *dolní čelist*.

Za zuby má kočka — *jazyk*. Ano jazyk — ale dívejte se jen, jaký jazyk! — Jak je draslavý! — Máte-li také vy tak draslavý jazyk?

Zde pod hlavou má kočka — *krk*, dále *nohy*. Kdo z vás je dovede spočítati?

Zde v předu po levé straně jedna noha a v pravo také jedna. Kolik je to *předních* noh?

Zde zadu v levo jedna noha a zde v pravo také jedna. Kolik je to *zadních* noh?

Kolikrát má tedy dvě nohy? Tomu říkáme jedním slovem *čtyři* nohy.

Na konci noh má kočka — *pazourky* nebo prsty.

Kolik jich má na pravé zadní noze? *Čtyři prsty*.

Kolik jich má na levé zadní noze? Také *čtyři*.

Na pravé přední má — hledte! — čtyři a jeden prst, to jest: *pět* prstů.

Na levé přední má také *pět* prstů.

Kdyby tato kočka pošla a někdo jí usekal hlavu, krk a nohy, zůstal by z ní jen *trup*.

Zde ta horní strana trupu sluje *hrbet* — vespod jsou *prsa* a *břicho*. Na konci trupu má kočka také *dlouhý ocas*.

Připomínám vám, že naše kočička, ať je doma nebo venku, ať spí nebo bdí, ať je všední den nebo neděle — vždy je slušně a při tom stejně ustrojena. Jak se jmenuje ten její šat? — *Chlupy, srst*.

Pohladte kočku a shledáte, jak její srst je hladká, jemná, měkká. A jak si ji kočička drží v čistotě. Nikdy se neprevleká, nikdy ji nedává do prádla, a přece je vždy tak čista. Měli byste svůj šat také tak čistě chovati, a lidé by vás pochválili, jako tu kočičku.

Pod srstí má kočka — *kůži*; pod koží je — *krev, maso, kosti*.

2. Další popis kočky.

(Plíce, srdce a žaludek v líhu nebo vyobrazené.)

Předešle jsme si trochu kočku prohledli. Ale ještě jste mi něčeho nedořekli. K čemu má kočka oči? — K čemu má uši? — K čemu nos? — K čemu hubu? — K čemu zuby, jazyk, prsa?

(Dítky pozorují dýchání kočky.)

V prsou jsou *plíce*. Podívejte se na ně, jaké mají v sobě *dutiny*. Do plic vstupuje z venku vzduch. Kdyby do plic vzduch nepřišel, zadusili bychom se, a kočka by se také zadusila. Vzduch přichází do plic ústy nebo nosem po zvláštní trubici, která se jmenuje průdušnice. Kdo jí a směje se, tomu zaskočí drobeček do průdušnice, a on kucká a dáví se. V prsou je také *srdce*, ze kterého po *žilách* teče *krev*.

V břichu je *žaludek*. Do toho přicházejí pokrmy, které kočka zubami ukousne, jazykem rozžívýká a pak spolkne. Do žaludku vede z úst trubice, nazvaná *jícen*. Úvázne-li komu v jícnu kostička, trpí velikou bolest a musí někdy i umřít.

Nyní se přesvědčíme, jak naši kočce bude chutnati; patří se, abychom se jí něčím odměnili, když se nám tak dobře chovala. — Co bychom jí měli dát žrátí? — Co si kočka sama k jídlu chytává? — Já jí dám trochu dobrého mléka na talířek, a co bude jísti, zatím si budeme něco hezkého o ní říkat.

(Dva a dva chlapci, aneb chlapec a děvče, aneb více dětí společně učí se nazpamět následným rádkům.)

- A. Kočičko, kočičko, k čemu máš hlavičku?
- B. Abych byla živa, můj hodný hošíčku!
- A. Kočičko, kočičko, k čemu máš dvě oči?
- B. Abych uviděla, myška kde poskočí.
- A. Kočičko má milá, k čemu máš dvě uši?
- B. Abych hned věděla, kde se ticho ruší (t. j. kde se dělá hluk).
- A. Kočičko má milá, k čemu máš hubičku?
- B. Bych ji otvírala, můj hodný hošíčku! (Checi-li totiž žrátí nebo mňoukatí.)

- A. Kočičko, pověz mi, k čemu máš své zuby?
B. Bez Zubů málo jen přišlo by do huby (t. j. málo bych si k jídlu opatřila).
A. Pověz mi, kočičko, k čemu máš jazýček?
B. Bych mohla lízati od masa talířek.
A. A teď mi řekni též, k čemu máš ty vousy?
B. Ty nejsou nadarmo, jimi cit se brousí.
A. A k čemu, prosím tě, jenom ten krk svůj máš?
B. Hlavou bych točila, když na mne zavoláš.
A. Kočičko má milá, k čemu máš nožky své?
B. Ty jsou vždy do běhu, do skoku hotové.
A. Kočičko, kdy pak své drápečky zatínáš?
B. Chytím-li myšku, neb ty když mne zlobíváš.
A. Kočičko, nač je ti potřeba ocasu?
B. Nevíš to? Aj ten mi slouží za okrasu.
A. K čemu ti potřebí teplého kožíšku?
B. Za chladné noci já čihávám na myšku.

Povídka o kočce.

František dostal od sousedky kotátko. Bylo bílé, ale na hlavě a na zádech mělo černé skvrny. František měl z něho radost velikou. Ale kotátko bálo se velmi, když je sousedka do pokoje k rodičům Františkovým byla přinesla. Nevidělo zde ani své matky ani svých bratříčků a sestříček, s kterými si až posud hrávalo, ale jen samé veliké lidi, kteří ho jeden po druhém do ruky brali a prohlíželi. Kotátko třáslo se na celém těle, a sotva že z rukou přišlo, běhalo po pokoji, hledajíc místečka, kam by se ukrylo. Zalezlo pod postel a schovalo se tam za starou velikou škatuli. Tam bylo tma, kotátkovi tam bylo smutno, ale ven vyjít se přece neosmělilo. František věděl, kam se kotátko schovalo, chtěl vlezti pod postel a kotátko chytiti. Ale matka pravila: „Jen ho tam nech, však ono samo vyleze.“

Kotátko bylo velikou chvíli pod postelí, ani se nehýbajíc. Konečně přišel čas k obědu. U stolu rachotily stolice a na stole talíře, lžíce a vidličky. Kotátko to slyšelo a bálo se ještě více. Ale cítilo v sobě veliký hlad. Jen kdybych trošku mléka mělo, myslelo si

Tot je hlad, už toho snad ani nevydržím. V tom něco cvakne u postele, a koťátko slyší hlas: č-č-č! Ted jdou pro mne, mňouká bázelivě, schoulí se jak jen může za škatuli, když se ale všecko utíší a nic nešramotí, povykoukne opět, aby vidělo, co to cvaklo a volalo. A hle, co tu vidí? U postele na kraji je nizounký talířek a na něm něco bílého. Vypadá to zrovna jako mléčko. To je dobré, raduje se koťátko, ted už nezahynu hladem. Potichu vyběhne k talířku a ohlédí se na všecky strany, jestli ho nikdo nevidí. Domácí seděli kolem stolu a hleděli si jídla. Tu se koťátko také do mléčka pustilo, a to mu velmi chutnalo. Pojednou ohledí se František od stolu, a vida koťátko u mléka, pustil žízli, skočil se stolice a volal: Kočička! Kočička! č-č! č-č!

Toho se ale koťátko tak silně leklo, že se opět za škatuli schovalo.

Chceš-li koťátko viděti, pravila matka k synáčkovi, nesmíš je strašiti. Chovej se vždy jen pokojně, podávej mu mléko, a ono se po čase osmělí, a samo k tobě přijde. Pro dnešek již nebylo s kotětem nic. Ale druhého dne seděl František s matkou sám v pokoji. Všecko bylo ticho. František hrál s malovanými vojáky, a matka seděla u stolu šila. Tu se osmělilo koťátko, přišlo ke svému talířku, na němž zas čerstvé mléko bylo, a že si ho nikdo nevšímal rozběhlo se i po pokoji a vyskočilo si na nízkou Františkovu židličku. František to spatřil, a již se opět chtěl za ním pustiti, ale matka mu dala znamení, aby tiše stál a pozoroval. František uposlechl a v tichosti díval se na kotě. Matka pustila schválně s klínou na zem klubíčko. Kotě to jen zaslechlo a hop, hop! už bylo u klubíčka. Postrkovalo je předními nožkami, a čím více se klubíčko koulelo, tím více za ním běhalo a hopkovalo. František těšil se tomu velice. Kotě se již tak nebálo, běhalo po celém pokoji, škrábalo se na stolice i na stůl, a poslež pohladilo pazourkem i Františka zadu na noze. Když se ale František po něm shýbal, aby je chytíl, uteklo zase. Když přišlo poledne, dala mu matka trochu hovězí polévky ale ne k posteli, nýbrž ke stolu na zem. František

se na ně hezky z blízka mohl dívat. Podal mu kousek masa na ruce, a kotě pozorně přistoupilo a žralo. Druhý den při obědě vyskočilo již Františkovi na klín, chtíc aby mu opět něco dal. Tu se již nechalo chovati a hladiti, a brzo seznámilo se s ním tak, že všude za ním běhalo a s ním hrálo. Držel-li je na ruce a hladil, vrčelo pěkně, jakoby předlo. František ho nemáčkal ani za chloupy netahal. Čistil mu jeho talířek a nezapomněl nikdy mu dát z rána a večer jeho mlíčko, v poledne polévku a kousek masa. Na noc mu udělal v kuchyni měkký pelíšek, protože kočičky nerady na tvrdém léhají. Za dne stočilo se někdy na pohovce nebo i v posteli a podřímlo. Kofátko rostlo a sílilo se každým dnem. Za nedlonhý čas byla z něho dosť veliká kočička. Čistotná byla velmi. Ani špínky nenechávala na svém kožíšku. Velmi často jazýčkem se myla a předníma nožkama otírala. Když se umyla, ohlížela se kolem sebe, jakoby řekla: Nejsem li teď hezká? Jsi-li pak, Františku, také tak umyt jako já? Jsi-li umouněn, zasloužíš, aby maminka vzala metličku. — Jednou zalezla pod postel v kuchyni a dlouho tam z ticha a nepohnutě seděla. František volal ji k obědu, ale ona si ho ani nevšimla. Pojednou, když všickni u stolu seděli, přiběhla kočka také a přinesla něco v hubě. Co to je? volal František, běžel ku kočce, a co tu viděl? Kočka držela v hubě myš.. Kočka se chlubí, pravila na to matka, že se jí první lov podařil, musíme ji hodně pochváliti, aby s chutí myši chytala.

3. Myš.

(Vycpaná myš se ukazuje.)

Mnohé dítky jsem viděl, jak si hrály s kočičkou, ale žádného neviděl jsem nikdy, aby si hrálo s myškou.

Některé dítky štítí se myšky, nemají však k tomu příčiny. Vždyť je myš tak čistotná, hezká a čiperná.

Ale i kdo se myši neštítí, hrát si s ní přece nemůže jako s kočkou. Zavolejte na kočku: čí! čí! a ona udělá: mňou! a půjde k vám.

Vy sedíte samy v pokoji, a všecko je úplně ticho;

najednou něco malounko zašustne. Vy se obrátíte, a hle, co to? Myška sedí uprostřed pokoje a ohlíží se na všecky strany. Máte z ní radost a chtěli byste s ní pohrati. Zavoláte na ni: Myško, pojď sem! — Půjde k vám? Ano — tot hněd! Lekne se, a jakoby jí někdo hlavu zapálil, dá se do největšího útěku, a v okamžení zmizí v některé díře v podlaze.

Myška se vás lekla — neboť jest velmi bázlivá. —

A má také ubohá příčinu, býti bázlivou. Sama tak maličká a slabá, a má tak velikou a silnou nepřítelkyni. Úhlavní nepřítelkyní myši je kočka. Ta jí ne přeje ani života, a jak ji zahledne, skočí po ní a zadáví ji.

Proto je myška v ustavičném strachu o svůj život, proto při každém šustu utíká.

Tato myška nám však neuteče, a proto si jí můžeme prohlédnouti.

Má hlavu jako kočka, na ní dvě oči, dvě uši, nos a hubu jako kočka; má i krk, trup, čtyry nohy a ocas — vše jako kočka. Ale je mnohem menší. Zoubky její jsou jiné než u kočky.

Má napřed nahore a dole dva zoubky jako dláto. Pak je prázdné místečko a za ním zase zoubky.

U kočky není žádného prázdného místa mezi zuby.

Kočka má na zadních nohách po čtyrech drápech, myš po pěti.

Kočka má na předních nohách po pěti drápech, myš po čtyřech.

Myš svých drápků neschovává.

Myš má svůj domek v zemi. Ten nemá oken, a proto je tmavý. Místo dveří vede tam dírka. Dvěře ty jsou sice stále otevřeny, ale kočka jimi přece nemůže, protože jsou pro ni úzké.

Ale v domku tom nemůže myška stále bydleti. Musí ven, aby opatřila jídlo sobě a svým.

Dobře, když je potrava na blízku, aby se mohla myška brzy vrátili. Ale když je daleko, tu jí často potká neštěstí.

Povídky o myších.

a) Myši a kočka.

Ve světnici byla v jednom koutě zpukřelá podlaha, a tam si prokousaly myši díru do země. V zemi si vyhrabaly doupě a přebývaly v něm. Jednou stará myš hledala pro ostatní po světnici potravu, tu nespozorovala hlavu kočičí, která na stolici u kamen skrčená ležela a na ni pohlížela. Mžikem skočila kočka na zem, a již měla myš v pazourech. Nadarmo myš pištěla, nadarmo se svíjela, kočka ji neodpustila, ale zadávila ji a sežrala. Nyní ostala v díře jen ještě jedna stará myš a čtyři mladé. Ale i ty kočka vyčenichala, a od té doby často před děrou na čshání ležela. Nahlížela svýma očima do díry a naslouchala, neozývá-li se nějaký pískot. Ale stará myš spozorovala již její jiskřící se oko a zatáhla mladé do nejzadnejšího kouta, aby jich kočka nespatrila. Mladé pak, když uslyšely, že kočka je přede dveřmi, neopovážily se ani hlesnouti. Mnohdy trpívaly veliký hlad; nebo stará vycházela na hledání potravy jen tenkráte, když se přesvědčila, že kočka je jinde. Nejprv vykoukla jen očkem, aby viděla, není-li kočka u samé díry, pak vystrčila hlavičku a zase ji rychle schovala, na to vyšla celá a ohlížela se, je-li všecko ticho a bezpečno. Teprv když o tom všem se přesvědčila, běhávala rychlým a tichým krokem po světnici, shánějíc jídlo pro sebe a pro své miláčky. Znala už každý koutek ve světnici. Uměla sbírat i drobečky pod stolem. Věděla, kde si malé dítě hraje a kůrčičky pohazuje. Věděla o každém mastném papíru, o každé hromádce smetí. Uměla vylézti i na lavici a na stůl, ano našla místečko, kudy se nejsnáze dá prokousati do šatníku, do prádelníku, do police. Věděla dobře, do kterých těchto míst lidé málo přicházejí, brávala tam své mladé, kterým se v suchém prádle nebo v teplých peřinách mnohem více líbilo, než v tmavé vlhké zemi. Kousaly do všeho, často jen z bujnosti, více ale ještě, cítily-li mastnotu neb něco k jídlu. Netušily ovšem, jakou škodu

tím dělají hospodyně, která na čistém pradle a na pěkných perínách si zakládala. Stará však vyváděla mladé jen tenkrát z doupěte, když vše spalo a když kočka nebyla v pokoji. Vyváděla jo proto, aby je s místností seznámila, a aby též samy zvykaly, potravy si vyhledávat.

Jednou bylo myškám tuze dlouho o hladu v dře seděti, protože kočka před ní ležela a jich se dočekati chtěla. Konečně, když se jich nikterak dočkati nemohla, a ony se tak tiše chovaly, jakoby jich ani nebylo, pomyslila si, že se snad vystěhovaly; vstala, protáhla se, poodešla několik kroků, vyskočila na sesli, odtud na otevřené okno a pak dolů na dvůr. Stará myš to vše pozorovala, a když kočka vyskočila oknem ven, vylezla ona z dřry a rozhližela se po světnici. A hle, tu byl den bílý, slunečko svítilo na podlahu, v domě všecko ticho, a ve světnici ani človíčka. To byla radost pro starou myš. Teď může svým mladým blaženou chvíli připravit, teď se s nimi může bezestrachu po světnici proskočit. A mladé vylezou okamžitě, jakmile výskot své matky uslyší. To je běhání a šukání a lezení. Stará je vede do police, odkud čerstvé koláče zavánějí. To chutná po dlouhém postu. Avšak myšky všimnou si též cukru, pernsku, másla, tvarohu i chleba. Zvláštne poctu pak činí slanině. Od té se nemohou ani odloučiti. Brňška jsou již plna, ale myšky pořád ještě ohlodávají — z bujnosti. Na to počnou opět divoké tance a rejdy, veselý výzdob a pískot. Pojednou — u prostřed největší radosti pozvedne stará myš svých očí — a hrůza! co musí uzřít? Do okna strká svou hlavu kočka. Jediný pisk, a všecky čtyři děti pádí s matkou o překot ku své skrýši. Ale kočka nebyla leniva, pustila se za nimi a ta nejzadnější přece jí v pazourech uvázla. Slavnost myší neskončila se bez žele.

b) Myš u pasti.

Poslední nehodou staly se myši zase bázlivější a lekavější. Jednou měly zvláště strašlivý den. Pořád to nad nimi praštělo a rachotilo, a myšky se bály, brzo-li

se ta podlaha nad nimi prolamí. Přišlo jim i něco vody do jejich lůžka, která je nepříjemně studila. Myšky nevěděly, co to vše znamená, stará se neosměnila ani vykouknouti. Zatím to byla služka, která podlahu drhla a nábytek odstrkovala. Konečně všecko utichlo, myšky si oddechly a počaly cítiti hlad, na který dříve pro strach byly zapomněly. Stará se odvážila ven, přikazovala ale mladým, aby se dnes z lůžka nehýbaly, že jim sama něco sežene. Bylo tma, všecko pokojně spalo. Myš běhala sem tam na obvyklých místech po celém pokoji, ale všecko bylo čistě vydrhnuto, nikde neležel ani drobeček. Vyskočí na židle, na stůl, ale i tu je všecko smeteno. Myš je hladova a sesláblá, leč naděje přece netratí, vždyť z police nemůže být všecko vyklízeno. Spěchá tam, ale co to? Obě skuliny jsou pořádně tvrdým dřevem vyzpraveny, tak že je slabá myš prokousati nemůže. To je pro ni rána veliká. Plna zoufalosti běhá po pokoji, jestli přece někde něco k jídlu neleží, a hle, co to tak líbezně zavoní? Jako smažená kárčička na loji. Aj, ta by přišla vhod vyhladovělým žaludkům. Myš běží po vůni, a již stojí u malé nizounké budky, která jen pro myšky připravena být se zdá. Vedou do ní troje úzká dvířka, zcela odevřená a jen tenkýma nitkama zamřežovaná, které myška jediným kousnutím překousnouti může. Za těmi nitkami leží smažená kárčička. Jak ráda by jí hladová myš okusila, jak ráda by ji svým mladým přinesla. Ale ona už zná tuto budku a ví, že mnohá její družka se v ní udávila.

Proto pryč od ní daleko, aby ji vůně nesvedla. — Neví už ani, kam by běžela. Tu najde skulinku do kuchyně a tam kousek lojové svíčky, který při zhasnání ze svícna vypadl. Toho se zmocní a pracně domů vleče.

Ale mládata její byla netrpělivá. Matka jim dlouho nepřicházela. Hlad je pudil ven a líbezná vůně vábila je k sobě. — Naše matka už je stára a má slabý čich, pravily vespolek, sice by byla tento líbezně páchnoucí pokrm jistě ucítila. Rozběhnou se k pasti, a křup! křup! již byly dvě nitky překousnuty, zároveň se ale rozléhal smrtelný pískot dvou nezkušených nedočkavců.

Třetí myška ulekla se toho a vrátila se do svého doupeče, kdež právě s vracející-se matkou se potkala a jí novou žalostnou nehodu sdělila.

4. Pudlík.

(Živý neb dle přírody napodobený předmět se okazuje.)

I pudlík má hlavu, krk, trup, čtyři nohy a ocas — jako kočka.

Na hlavě má také dvě oči, dvě uši, nos a hubu. V hubě má také zuby a jazyk. Jazyk jeho však není draslavý jako u kočky, nýbrž hladký.

Na předních nohách má také pět a na zadních čtyři prsty s drápy. Drápy jeho nejsou tak ostré jako u kočky a nemohou se schovati.

Srst jeho jest kroucena, kadeřavá, barvy bílé neb černé.

Povídka o pudlíku.

Dítky pana Libora nejraději si hrály se svým pudlíkem. Mladší Mařenka sedávala si s ním na zemi, brala ho na klín, hladila ho a objímalala; starší Karlík zapřáhal ho do malého vozíčku a jezdil s ním po dvoře. Pudlík si nechal vše líbiti, měl děti rád a ony jeho. Nikdy mu neublížily a on jim také ne, často mu dávaly kousek housky neb masa od oběda, a on jim lízal ruce na poděkování. Dobré věci jídal rád; několikráté smlsal i smetánku a pak zalézel do koutka, proto že se tuze bál trestu. Pan Libor ho nebil; po prvé pohrozil mu prstem, po druhé ho vyhuboval a po třetí zašvihal nad ním rákoskou ve vzduchu. Pudlík se třásl na celém těle, myslé si: Nu, teď to padne! a pak se již chránil mlsání.

Jednou šli po ulici vojáci. Mnoho dětí šlo za nimi. Karel stál právě před domem, radoval se z toho, zapomněl se dovoliti, šel také za vojáky a dlouho se domů nevracel. Matka jeho nevěděla, kam se poděl, a měla veliký strach, aby se mu něco nestalo. Pan Libor vzal Karlovy botky, dal je pudlíkovi očuchati a tento běžel nyní po ulici s hlavou k zemi sklopenou právě tou cestou, kudy šel před tím Karel. Našel ho šťastně a

popotáhl ho za kabát, aby se již vrátil. Liborův pudlík uměl také skákat přes hůlku a choditi po dvou zadních nohách.

Co viděl u Karla dělati, dělával též. Sedl-li si Karel k oknu, aby se díval na ulici, sedl si pudlík vedle něho. Hrabal-li Karel jamku na dvoře, aby si bobů nasázel, hrabal pudlík též. Hledal-li si Karel pěkných kaménků, dal se i pudlík do hledání. Karlík chodíval s košíčkem pro housky neb pro maso, pudlík si dal pozor a chtěl to také dělati. A když se mu to podařilo, když mu pekařka za peníze přinešené housek dala, jak se tu s nimi hrdě ubíral po ulici, jak pohlížel na všecky strany, zdali si ho každý všímá! A když domů přišel, okazoval se všem, jakoby chtěl říci: Vidíte, co umím! jaký jsem to řádný chlapík! Všickni ho ovšem chválili, a pudlík měl radost nesmírnou.

Sám v pokoji nerad býval. Když ho zavřeli, škrábal na dvěře a kňučel tak dlouho, dokud mu neotevřeli. Když pak později pozoroval, že ho samého doma nechatí chtejí, číhával blízko dvéří, a než se kdo nadál — už byl venku.

Na venku měl pudlík mnoho kamerádů, a to byli sami psi, ale ne pudlíci. Někteří byli větší než on, jiní menší. Někteří měli srst černou, jiní hnědou, zase jiní bílou a ještě jiní míchanou. Pudlík si jich mnoho nevšímal, a oni jeho také ne. Vy jste tuze sprostí, myslíval si pudlík; a ty jsi tuze panský, myslívali si oni, a nechali se. Jen když pudlík pudlíka potkal, zastavili se a pohráli si trochu, měli-li totiž kdy.

Jednou se mu stala veliká nehoda. Přišel rozkaz, aby každý pes, který se po venku prochází, měl na hubě košíček. Pudlík o tom nevěděl, vyběhl jednou ven bez košíčku, a sotva že se tu okázal, již tu stál před ním jakýs škaredivý muž s pytlom na zádech. Pudlík se ho ulekl a chtěl se mu vyhnouti. Ale muž onen stavěl se mu stále v cestu, jakoby to schválně dělal. Ty máš divné spůsoby, pomyslil si pudlík, já se ti vyhýbám, a ty mi stále lezeš do cesty. Nějak mi nelsbě zapácháš, raději si, než zajdeš, zaskočím do sousedova domu. I chce tak učiniti, ale běda! Na prahu stojí

skrčený kluk a dívá se potměšile kolem, jakoby pudlíka ani neviděl. Ty mi právě tak připadáš, jakoby jsi byl synem toho nehezkého muže, myslí si pudlík dále, také nerad vedle tebe jdu, ale co dělat, muž ten jde za mnou a dělá, jakoby mne chtěl chytiti. Však já okolo tebe tak rychle proběhnu, že mne ani nezpozoruješ. Běží rychle, ale co to? Najednou se udělá kolem něho tma, on nemůže dále a slyší nad sebou ošklivý chechtot. Ubohý pudlík zaběhl do pytle, který naň ošklivý chlapec nalíčil. Ten ho nyní vzal, a nedbaje jeho kňukotu, zanesl ho do nějaké kůlny, kde již mnoho podobných zajatců se nalezalo. Všickni kňučeli a naříkali, žeby se skála nad nimi ustrnula, ale nelítostným chlapcem nehnulo nic; vysypav mezi ně pudlíka, zavřel za sebou dvěře. Pudlík se díval po nové společnosti, shledal se tu s mnohými známými a nemohl pochopiti, proč tu mají býti nyní všickni pohromadě. Oni toho také nevěděli. Pohodný je ale tam chtěl nechat tak dlouho, dokud by páni jejich nezaplatili pokutu, že je bez košíčku na ulici pustili. Psi vyli a kňučeli strašlivě. Ale pudlík byl pokojný. Ostal seděti blízko dveří, kde ho pohodný vysypal, a bedlivě si je prohlížel. Po chvílích se otvíraly dvěře a noví zajatí psi byli jimi pouštěni. Pudlík to vše dobře pozoroval, pamatoval si, jak se klika stiskuje, a když se opět pohodný vzdálil, vyskočil na dvěře, stiskl kliku celou silou, otevřel dvěře, dal se na útek a za ním všickni ostatní zajatci. Pohodný jich více nechytíl. Všickni vyhýbali se mu zdaleka, když ho opět někde spatřili. Ale Liborova pudlíka si všickni psi od té doby vážili, proto že je ze zajetí vysvobodil.

5. Kuře.

(Živý aneb vyepaný předmět se okazuje.)

Kdo hospodyní v městečku neb na vesnici nejdříve ku vstání budívá, to je kohout. Brzo po půl noci procitne sám a silným hlasem dá se do kokrhání. A jak začne kokrhati jeden, kokrhá i druhý a po něm i třetí a čtvrtý, až se kokrhání z každého dvora celé osady ozývá.

Zde máte toho vstavače a budiče. Dobře si ho prohledněte.

Všimněte si nejprv, že nemá takového kožíšku jako kočka neb myš. Místo něho má — *peří*.

Jakou barvu má peří tohoto kohouta?

Jakou barvu má peří jiných kohoutů?

A nyní projdeme opět tělo kohouta část po části.

Napřed hlavu. Má-li kohout oči? Kolik jich má? Má také uši? Jak by slyšel kokrhání svých druhů (jiných kohoutů), kdyby neměl uši?

Má uši, ale viděti jich není, protože jsou peřím pokryty.

Kohout také jí, a sice zrní, chléb, červíky a brouky.* To jest jeho potrava. Jak se jmenuje ta část hlavy, kterou potravu beže?

Zobák ten je tvrdý jako roh, sice by tvrdé zrní nerozkousal.

Zobák ten má dvě čelisti, jednu na hoře (horní čelist) a jednu dole (dolní čelist).

V horní čelisti jsou dvě nosní dírky. Zadní část zobáku potažena je žlutou kůžičkou.

Nad zobákem má kohout červený hřebínek, ale ne z rohu, nýbrž z masa. Pod zobákem má masité laločky.

Krk kohouta je mnohem delší než u kočky a může jím točiti na vše strany.

Kolik noh má kohout?

Kolik prstů na pravé? — na levé?

Tři prsty jsou obráceny do předu a jeden do zadu. Na konci prstů jsou drápy. Těmi kohout rozhrabává zemi, hledá-li zrnečka neb červíčky. Nad zadním drápem má ostrý výrůstek, jeniuž říkáme ostruha.

Kdo má ještě ostruhy? Z čeho jsou ostruhy? Kde mají jezdci ostruhy? K čemu je mají?

Kohout má nohy, aby mohl státi a běhati — on však také někdy trochu litá. Čím litá? — Křídloma.

Kolik má křidel?

Místo ohonu má kohout chvost z per, a ta jsou vzhůru ohnuta jako srpek, kterým se žne tráva.

* Ukláže se na př. dešťovka, chroust.

Povídka o kohoutu a o slepicích.

Bыlo ještě časně ráno a malá Mařenka spala ve své postýlce. Pojednou se probudila, promnula si oči; posadila se v posteli a zvolala: „Co je to, maminko, neslyšíš?“ — „A co mám slyšet?“ ptala se matka. — „Něco tu na dvoře tak pronikavě křičí, že jsem se z toho probudila,“ pravila Mařenka. — „To je kohout, kterého nám včera teta poslala,“ řekla matka. „Ten volá: Kukyruhu! vzhůru, vzhůru! Tak tě bude buditi každý den.“ — Mařenka vyskočila s postele a přistrojila se rychle, neboť chtěla poznati kohouta, kterého před tím ještě neviděla. Když vstoupila na dvůr, spatřila kohouta a čtyři slepice. Kohout byl hnědý s dlouhými žlutými páry na krku a se zahnutým chvostem. Na hlavě měl červený hřebínek. Slepice byly menší, neměly hřebínků; dvě byly černé, jedna bílá a jedna rezavá, černě kropenatá. Kohout stál právě mezi slepicemi, natahoval krk a otvíral zobák, aby poznovu svou průpovídku zakokrhál.

„Abi tě slepice rády viděly, musíš jim něco přinést,“ pravila matka Mařence. „Přines jim trochu zrní v zástěrce!“ — Mařenka odskočila a brzy opět se vrátila se zrním. Ve spěchu bouchla dvířkami od dvořečka a slepice leknutím rozběhly se na všecky strany. Když ale viděly, že Mařenka pokojně stojí a něco ze zástěrky sype, co jako zrní vypadá, dodaly si smělosti a poznechála opět k Mařence se blížily. Nejdříve dostavil se kohout, nedotknul se ale ničeho, pokud všecky čtyři slepice se nesešly. Bílá se postavila vedle kohouta nejbližší k Mařence, černé naproti kohoutovi, rezavá opodál. Kohout a bílá slepice pokojně zobali, co jim od Mařenky bylo nasypáno, ale černé s rezavou se stále hašterily. Nechtěly, aby rezavá také žrala a klubaly ji zobákem, kdykoli se k nim přiblížila. Kohout to chvíliku trpěl, pak ale začal dělat pořádek. Sekl několikrát zobákem po černých a přivedl kropenatou blíže. Nastalo na chvíliku pokojné žraní, ale netrvalo to dlouho a hádka byla opět. Rezavá vidouc, že se jí kohout ujímá, klubla nyní po černých, a ty byly hnedle rozčepeřeny.

a daly se do ní. Nyní ani kohouta neposlechly, a bílá musela mu pomoci, aby si druhé pokoj daly. Konečně sezobaly slepice všecko a šly k mísce s vodou, kterou jim matka byla připravila. Pak podívaly se ještě na Mařenku, a když viděly, že už nic nesype, kvokaly a šly dále. Kohoutek několikrát cestou zakokral a zavedl slepice před stodolu, jestli tam mlatci od předešlého mlácení nějakého zrnečka nenechali. Tam hrabal kohout a slepice též, na to vrátili se na smetiště, kde poznovu do hledání se dali. Pojednou vyhrábl kohout velikou dešťovku. Honem zavolal bílou slepicu, aby si ji sežrala. Pak ještě jiných dešťovek vyhrabali a všichni se podělili.

Mařenka měla ráda kohouta i slepice a ráda jim sypala zrní k žrádlu; jen to se jí na slepicích nelíbilo, že si tak každé zrnko záviděly.

Ale již druhého dne se na ně udobřila. Dvě slepice zalezly do kurníku, který otec z prken v koutku na dvoře udělal, a silně tam kokodákaly. Když konečně asi za hodinu vyšly, pravila matka k Mařence: „Jdi, podívej se do kurníku, zdali tam něčeho nenajdeš.“ — Mařenka šla, a na seně ležela dvě pěkná bílá vajíčka. Mařenka je rychle vzala a s velikou radostí matce okazovala. Od té doby chodila každý den kurník prohledávat a vždycky tam našla jedno, dvě, tři i čtyři vajíčka.

Z těch jí matka udělala jednoho dne velmi chutný svítek.

6. Holub.

(Živý předmět se okazuje.)

Holub není tak veliký jako kohout. Má také hlavu, oči, zobák, krk, trup, dvě křídla, dvě nohy a ocas; laloku, hřebene a ostruh ale nemá. Tělo jeho je taktéž peřím porostlé. Zobák však není tak silný jako kohoutův. Malé oko dívá se důvěrně, krotce a pozorně. Na červených nohou jsou čtyři prsty: tři delší jsou obráceny do předu, nejmenší do zadu. Peří tohoto holuba je bílé; jiní holubi mají též popelavé a lesklé

peří. Holub umí mnohem lépe lítati než kohout. Lítá, hledaje potravu, po dvoře i po polích. Žere semena (lněná a řepková), hráč, čočku zrní a bobule.

Povídka o holubech.

U Příhodů měli mnoho holubů. Chovali je na dvoře ve zvláštním holubníku. Byla to pěkná budka na štíhlém sloupu. Tam se holubi zdržovali, když byla noc aneb když pršelo. Když ale svítilo teplé sluněčko, tu neseděli v holubníku, ale vylétali ven, vyhřívali se, běhali po dvoře, hledajíce zrní neb drobečky chleba, které tu dítky Příhodovy buď utrousily aneb schválně pro holuby uchystaly. Pak zase vyletěli na střechu, točili se tam, skákali, laškovali, hráli a radovali se.

Když se dítky na dvoře bavily, nebáli se jich holubi, ale procházeli se mezi nimi, jakoby tam nikoho nebylo. Chytit se ale přece nedali. Rozběhl-li se po nich divoký Rudolf, frr — již byli buď na holubníku nebo na střeše. Někdy se rozlétli do vůkolí, ale vrátili se opět vždy. Na střeše sedávali, volajíce: vrkú, vrkú!

Cistí byli velmi. Někteří měli peří bílé, jiní popelavé i tmavé. Někteří měli na krku lesklé zelenavé a měňavé obojky. Žádný holub svého peří nepošpinil. Běhal-li který po dvoře, vyhýbal se opatrně každému blátu a každé kalužině.

Všickni rádi pili čistou čerstvou vodu a také se v čisté vodě rádi koupávali. Když jim dítky nasypaly zrní, slétli se k němu, zobali je, ale nikdy se o ně nehašterili, jako to slepice činívají.

I když na střeše nebo na holubníku pospolu hráli, nebylo nikdy na nich viděti, aby se na sebe zlobili aneb spolu se potýkali.

„Vezměte si příklad z holubů,“ říkávali rodiče k dítkám svým, „a budte také tak mírné a snášenlivé.“

Jeduou podívaly se dítky do holubníka a viděly v něm několik hnizd, a v každém několik mladých holoubátek. Byla to neopeřená ubožátko. Ale staří holubi je pečlivě krmili. Na hrdle bylo jim viděti volátko a ve volátkách měli uchystanou mléčnou šťávu pro své

malé neopeřence. Tou šťavou je krmili s počátku. Později přinášeli jim zrnečka, která v zobáčku rozmáčeli, aby je mladátká tím spíše pozřítí mohla.

Dítky divily se tomu, jak pečlivě staří holubi svých mladých ošetrují; ale Kačenka, která byla nejstarší z dítek Příhodových, pravila: „Však když jsme my byly malé a v peřince zavinuty se nosily, tu měli s námi naši rodičové ještě mnohem větší práci než tito holubi se svými mladátky.“

7. Kočka a kohout.

Zvíře, ssavec, pták.

Pozorujte ještě jednou kočku a kohouta a udávejte, které části těla na nich shledáváte.

Kočka má hlavu	— kohout má také hlavu.
Kočka má oči	— kohout má také oči.
Kočka má hubu	— kohout má také hubu.
Kočka má pysky	— kohout má místo nich žluto kůžičku.
Kočka má zuby v čelistech	— kohout má zobák.
Kočka má jazyk	— kohout má také jazyk.
Kočka má krk	— kohout má také krk.
Kočka má trup	— kohout má také trup.
Kočka má čtyři nohy	— kohout má dvě nohy a dvě křídla.
Kočka má na nohou prsty	— kohout má také na nohou prsty a drápy.
Kočka má ocas	— kohout má chvost.
Tělo kočky porostlé je srstí	— tělo kohouta porostlé je peřím.
Kočka, dokud je živa, roste, chodí z místa na místo a čije teplo i zimu i každou bolest	— kohout, dokud je živ, roste, chodí z místa na místo a čije teplo i zimu i každou bolest.
Kočka je živočich čili zvíře	— kohout je také živočich čili zvíře.

Čím se tito živočichové nejvíce od sebe rozdávají?

Kočka je porostlá srstí — kohout je porostlý peřím.
Kočka má čtyři nohy — kokout dvě nohy a dvě
křídla.

Kočka má v hubě čelisti
se zuby — kohout má zobák.

Já vám povím ještě jeden rozdíl.

Když jsou koťata docela mladá, čím je živí jejich
matka?

Zdali také kojí slepice svá kuřátka?

Co jim předkládá zrovna za potravu?

Tak jako kočka dělá to i myš a jiní ssavci.

Tak jako slepice dělá to i holub a jiní ptáci.

Jmenujte některá známá zvířata!

Která jsou z nich ssavci? — která ptáci? — která
ani ssavci ani ptáci?

Každé zvíře může se pohybovat ze své vůle.

Ssavci obyčejně běhají — ptáci litají.

8. O ssavcích domácích.

(Z vyobrazení)

Koní vidíme všude dosti, v městech i ve vesnicích.
Zapřahuje se do vozů a kočárů i do pluhů. Kůň jest
největší a nejsilnější těch zvířat, která se v domácnosti
chovají. Na krku má hřívou, na ohonu žíně, na nohou
kopyta.

Osli podobají se koním, mají ale dlouhé uši a jsou
menší.

Voli, krávy, kozy a berani mají na hlavě rohy
a na každé noze dva paznehty. Ovce rohů nemají.

Silný vůl táhne pluh i vůz. Kráva dává smetanu
a mléko. Ze smetany vrtí se máslo. Z mléka dělá
se tvaroh. Od vola a krávy máme maso hovězí a kůži.

Mléko, kůži a maso dostáváme též od ovce a kozy.
Ovce mimo to dává vlnu na suknou.

Vepř ledakde v kaluži se povaluje, maso jeho je
ale přece chutné.

Zvířata tato chovají se v chlévích, kdež je hospo-
dáři neb čeládka krmí, napájí a čistí. Slují domácí
zvířata.

Průpovídky o zvířatech domácích.

V kočáře se pěkně jede,
koníčky když kočí vede.

Uši oslovou jsou dlouhé tuze,
zdlouhavá je také jeho chůze.

Silný vůl nám orá pole,
táhne vůz též ke stodole.

Smetánku a mléko kráva,
vlnu ovečka nám dává.

Koza ke skoku má hbité nohy,
mlsný jazyk, k potýkání rohy.

Kdo chce dělat jitrnice z vepře,
nakoupí si koření a pepře.

Povídka o koni.

Těžký vůz dřívím naložený přivezl kůň k Ostřelovu před dům. Byl stár a slab a velikým břemenem tak upocen, že se z něho kouřilo. Chudý vozka nedával mu tolik potravy, co by zvíře bylo potřebovalo. Proto bylo slabé a hubené. Toníček s Boženkou dívali se oknem, když koníček u domu se zastavil. Znamenali, že více dělá než síly jeho stačí, a měli s ubožákem útrpnost. I tázali se matky, zdali by koni mohli čeho poskytnouti. „Jděte a optejte se vozky, jestli kůň nekopá a nekouše,“ pravila matka. „Není-li kopavý a kousavý, donesete mu trochu chleba.“ — Dítky šly otázati se, a když je vozka ujistil, že bez bázně ke koni přiblížiti se mohou, přiběhly k inatce a prosily o chléb. Matka nakrájela drobných kousků Božence do zástérky a Toníkovi do klobouku a hodně chléb posolila.

Plny radosti nesly to dítky hladovému koni. Boženka jako starší mu první kousek podávala. Kůň ovšem natáhl krk a otevřel hubu, chtěje podávaného chleba dosáhnouti. Toho se ale Boženka ulekla, myslíc,

že jí kůň celou ruku snísti chce. I odskočila na tři kroky a strachy chléb upustila. Teprv když jí vozka poznovu řekl, že jí kůň neublíží, osmělila se, zvedla chléb a opět mu jej k hubě nesla. Třásla se při tom na celém těle. Kůň vzal pozorně chléb z ruky Boženčiny a nekousl jí. Olizoval se jen a pokynul hlavou, jakoby řekl: Bylo to dobré, dej jen více!

Tu se Boženka již nebála, přistoupila ku koni a kousek po kousku mu podávala. I Toník mu svůj chléb nastrkoval a nemohl se ani dočkat, až kůň předešlý kousek spolkne. „Nesmíte ho tak čerstvě krmiti,“ volala na ně matka oknem, „ale čekejte, až kůň chléb sežvýká.“

Co tak Boženka s Toníkem koni posluhovali, nastavělo se kolem nich několik zvědavých dětí ze sousedních domů, a všem se to líbilo, jak se kůň pěkně krmiti dá. Každé nyní běželo domů a prosilo matku svou o něco pro koně. Některé mu přineslo sena, některé chleba, některé ovsu. Kůň vše to sežral, a když byl hotov, zařehtal vesele. Už dávno tak dobrých věcí k jídlu nedostal.

O kozlíčkovi.

Karlíček chodíval často k své sousedce staré Kristině. Byla to chudá vdova, a Karlíček měl ji rád, že mu tak pěkné povídky vypravovala, a přinášel jí všelicos od své matky na přilepšenou. Jednou mu Kristina pravila: Pojd, Karlíčku podívej se ke mně do chléva, něco tam uvidíš. Karlíček šel a co tam spatřil? Starou známou kozu a při ní tři kozlata. Kozlata byla malá teprv týden stará, ale skákala již po chlévě, jakoby jej chtěla rozbořiti. Kristina pustila starou kozu, aby se prošla po dvoře, a kozlata všude za ní běhala.

Karlíček měl z kozlat radost, a když přišel domů, řekl matce, žeby si přál také nějakého takového kozlátka, jaké viděl u staré Kristiny. Matka měla Karlíčka ráda, protože byl hodný a poslušný hošíček a za několik dní na to došla k sousedce a kozlátko mu kupila.

Když je domů přinesla, skákal Karlíček radostí, a neustále volal: Kozlátko mám, kozlátko! —

Malé kůzle s počátku mečelo, poněvadž ani staré kozy ani ostatních kozlat nevidělo; brzo se mu ale ve světlém čistém pokoji zaslíbilo, že na tmavý chlév pozapomnělo. Karlíček si je vzal na klín, uvázel mu červenou stužku na krk, bladil je a políbil, a kozlátko se k němu přitulilo, jakoby řeklo, že se mu to líbí. Oblíželo se zvědavě kolem sebe. Brzo ale vymknulo se Karlíčkovi z rukou a začalo hopkovati po pokoji. Hned bylo na stolici, hned na lavici, hned na stole, hned zase na podlaze. Přitom dupalо paznehtky svými jako malý koník. Třikrát za den nosil je Karlík ke staré koze, aby je mlékem svým napojila. Při tom mu sbíral též čerstvé lupeny, aby je znenáhla jiné stravě přivykal.

Již za dvě neděle na to byla Kristina nucena kozu i s kozlaty prodati. Odvedl je řeznický učenník s dvěma velikými psy, kteří tak silně hafali, že se to daleko široko rozléhalo. Stará Kristina pravila k učenníkovi: Snad nebylo potřebí tak velikých hafanů na tak slabá zvířata. Ale hrubý učenník řekl uštěpačně: Tomu vy nerozumíte. Kozlátko právě s Karlíčkem sedělo u otevřeného okna, když učenník kozu s ostatními kozlaty z chléva táhl. Karlíčkovi bylo jich srdečně líto a kozlátko slyšíc pronikavé štěkání silných hafanů, bálo se velmi a žalostně mečelo. Karlíček je vzal od okna, a že nemělo teď již matky, kteráby je mlékem svým napájela, sám tím více o ně se staral. Kozlátkovi nescházelo ničeho. Dostávalo každého dne k jídlu hojnou čerstvého lúpení, a k pití vlažnou slanou vodu se žitnými otrubami. Za dne chodilo všude s Karlíčkem buď volně neb na provázku, pro noc mělo příhrádku v komoře. Ráno vždy radostí skákalo a mekalо, když Karel k němu přišel a něco k jídlu mu přinesl. Žralo mu z ruky. V druhém měsíci okazovaly se mu růžky, a tu bylo ještě bujnější.

Kolem dvoru byla vysoká zeď a u ní hranice dříví, z níž bylo po jedné straně něco ubráno. Kdykoli přišlo kůzle s Karlíčkem na dvůr, vylezlo po každé na hranici, s té vyskočilo na zeď, po které se pak procházelo. Nic se nebálo. Hlava se mu netočila. Šlo kolem až ke hromadě stlaní, která byla v jiném koutě dvora a na

tu skočilo. Čím více mu rohy rostly, tím větší dostávalo chut k trkání. Karlíčka sice nikdy netrkalo ani žádného z domácích, ale na cizí chlapce, kterí ho pokoušeli dostávalo často chut, a Karlíček musíval ho okřikovat. Také s domácím psem se často potýkali. Konečně stal se z kozlátka statný kozlík. Jednou vyšel s Karlem do pole, a tu z čista jasna potkají se na mezi s jiným kozlem, jejž tam cizí hoch pásl. Karlík chtěl se vydchnouti ale cizí hoch řekl svému kozlu: Dej se do něho! A ten se hnedle vzdorně postavil k boji. Natáhl krku předu, nastavil rohy a chystal se k útoku. Tu se ani Karlův kozel nedal držeti a oba trkali se tak, že si Karlův kozel několik krvavých ran odnesl, za to ale svému protivníku roh přerazil. Od té doby nebral Karel kozla do pole.

Ale jednou přišel opět onen řeznický učenník, který od Kristiny kozu s kozlaty odvedl do vesnice, poptati se po nějakém dobytku. Tenkráte neměl psa s sebou. Bylo právě poledne a velmi horko. Učenník byl umalen, sedl si do chladku pod starou hrušku a za malou chvíli přišla na něho dřímota. Kýval hlavou, probudil se a zase dřímal a kýval. Tu právě vyšel Karlíkův kozel ze dvora a vida tu cizího člověka pod stromem seděti a hlavou kývati, domníval se, že s ním trkat se chce. I nemeškal, okázati se mu v tom povolným. Zpřímil rohy, rozběhl se, a hop! už ležel hoch hlavou dolu a nohama vzhůru, náramě kříče a naříkaje. Kozel se postavil opodál a divil se sám, že měl s nepřitelem svým lehkou práci. Když ale hoch opět vstával a mu hrozil, rozběhl se z nová, a bylby ho byl zase porazil, kdyby byl chlapec hbitě neuskočil.

9. Husa a kachna.

(Aspoň částečně skutečné předměty.)

Husa je pták jako slepice ale větší.

Neshody mezi husou a slepicí:

Slepice má *zobák úzký, husa široký a celý citlivou blanou potažený*. Jen koneček podobá se nehtu. Vrchní čelist zobáku u husy je *zoubkována*, u slepice ne.

Slepice neumí tak létat jako husa. Slepice má všecky prsty volné, u husy jsou tři přední plovací blanou spojené. Husa plove, slepice neplove. Peří husy je nejčastěji celé bílé: některé husy mívají též na břílém peří šedé skvrny. Malým busám říká se housátka. Ta mají žluté peříčko.

Kachna je menší husy. Má také zobák široký a cítlivou blanou potažený a přední prsty plovací blanou spojené. Plove ještě lépe než husa, nechodí ale tak dobře. Krk má kratší. Zobák se ku předu neouží. Slepice, husa a kachna naleží k domácí drůbeži.

Peří draci, puchové a kosinka.

Husí peří dere se do peřin. Jednotlivé draci pero záleží z brku, ostnu a praporu. Prapor má mnoho vláken čili paprsků. V brku je duše, v nezralém krev. Do peřin dává se jen prapor; brk a osten s několika vlákny na konečku se odvrhuje. Tomu se říká páperka. Pod dracím peřím má husa peří puchové čili prach. To jest velmi měkké peří bez ostnů.

Nejsilnější péra jsou v kosince. Kosinka je přední část křídla. Má deset brků, které menším peřím kryty jsou. Péra v kosince slují též perutě. Kdyby husa perutí neměla, nemohla by vzhůru se vznést a létat.

O huse posvícenské.

Ke svátkům, na které se Anna nejvíce těšila, náleželo posvícení. To bylo vždy počítání, kolikrát se ještě vyspí, než to posvícení přijde. A proč se Anna tak na ten den těšila? Inu nejpráv proto, že k nim v ten přicházela teta s Aninou sestřenicí Baruškou, za druhé že maminka napekla bílých koláčů, za třetí že dostávala Anna k posvícení nové šaty za hlídání hus, a konečně že v ten den přicházela na stůl husí polívka a pečená husa se zelím. A nyní řekněte, zdali neměla Anna příčiny z posvícení se radovati?

A hle, to posvícení bylo zde. Teta s Baruškou se děla již za stolem, Anna vedle nich, polévka z husy byla již sněděna a po ní ještě to a jiné jídlo a ko-

nečně stála tu před nimi velmi pěkně upečená husa. Po-
něvadž již na jídlo spěchat nebylo třeba, pravil otec
Annin Barušce: Nevím, milá Baruško, budeš-li tu husu
jist, neboť měla velmi podivné příhody!

A jaké příhody, milý strejčku? tázala se Baruška
poněkud zaražena.

Až je uslyšíš, nebude ti snad ani husa chutnat,
a proto bude nejlépe, když s krájením posečkáme.

Nu tak jen povídejte, co se s ní stalo? tázala se
Baruška s rostoucí zvědavostí.

Anna ti to bude vypravovat, pravil otec, a tato
počala:

Husa, kterou tuto na pekáči vidíme, bývala ještě
letos z jara malým housátkem. Měla na sobě samá žlu-
founká peříčka, ani jedno černé. Náležela k většímu
houfci hus, které mně má maminka pod ochranu svě-
řila. Opatruj tyto husy, pravila mi, hoň je na pastvu,
nos jim trávu, při tom ale školy nezanedbávej. Budeš-li
tyto povinnosti dobré plnit, dostaneš k posvícení nové šaty.

Když housátka na svět přišla, bylo ještě málo trávy
na mezích a na trávnících. Housátka se tam mnoho ne-
napásala. Musela jsem jim snáset domů potravu. Sekala
jsem jim mladé kopřivy, míchala je s mlátem, a tím
jsem je krmila.

Housatům se při tom dobře dařilo. Rostla vůči-
hledě, a poněvadž i trávy na pastvištích znenáhla při-
bývalo, mohla se na pastvě více nasytiti. Mívala hezká
volátká, když s pastvou domů se vracela.

Stará husa dlouho ve hlídání mi pomáhala. Syčela
na každého, kdo okolo housat šel. Jednou hodil dová-
divý chlapec po housatech svou čepicí. Myslel, že je
tím rozplaší. Housata se ovšem rozutíkala, ale stará
splatila mu zle. Rozběhla se za ním, štípla ho zobákem
několikrát do holého lýtka a veliký kus cesty se za ním
hnala. Čepice mi zůstala v zástavě, a hoch mi musel
slíbiti, že housat mých nechá na pokoji, chtěl-li, aby
mu ji vrátila.

Housátka moje dostávala častěji též odpadky hláv-
kového salátu, a ty jim chutnaly. Jednou pásla jsem
na příkopě u kuchynské zahrady. Četla jsem ve školní

knize, učíc se své úloze. Nespozorovala jsem, že plot má v jednom místě prolomený otvor, ale husy mé, které do žádné knížky nekoukaly, to brzo spozorovaly. O ten otvor jim tak nešlo, jako o to, co za ním spatřily. Viděli tam mnoho záhonů toho nejpěknějšího salátu. Myslely bezpochyby, že jsem jej tam pro ně přichystala a že je pochválím, když si na něm pochutnají. Daly se do štěbetání, jakoby se radily, co ciniti mají. Nevím právě, co jim stará poradila, ale zdá se, že nebyla chytřejší, než ty ostatní, nebo než jsem se nadála byly všecky husy v zahradě. Pomyslete si mé leknutí, když jsem je tam uhlídala. Volám na ně, křičím, ale nic platno, husy horem pádem ženou na salát. Avšak když byly v největším chvatu, vyskočil na ně veliký zahradníkův pes a silně začal hafati a husy rozháněti. Toho se ovšem hušty nenadály a rozutíkaly se jedna sem, druhá tam, ale žádná nemohla v úzkosti své najít to místo, kudy do zahrady přišla. Přišel zahradník sehnal je všecky do hromady a hnal je do chlévka. Chtěl je zajmouti. Tu jsem ovšem šla k němu a prosila, aby toho nečinil, že mu husy posud žádné škody neudělaly, ale dlouho to trvalo, než jsem ho uprosila. Jen proto ti tvé nedopatření odpouštím, pravil mi, že se to stalo k vůli učení. Husy přišly domů ustrašeny a polekány. Ubohé nemohly ovšem pochopiti, proč někdy salát jísti mají a jindy zas ne.

Zatím dozrálo obilí na poli, a mé husy okazovaly častěji na sobě, že by také rády okusily, jak ty pšeničné klásky chutnají, ale metlička, kterou jsem pro takové případy pohotově míti musela, dala jim na srozuměnou, aby prozatím ostaly jen při chuti.

Jednou páslo nedaleko mne jiné děvče, které si z toho nic nedělalo, že její husy v cizí pšenici se plahočily, ačkoli jsem ji napomínala. Tu na ni přišel toho pole hospodář, hodil velikým klackem po jejích husách a zabil jednu na dobro, druhou pochromil, a pak hodil i mezi husy mé, ačkoliv hezky daleko od pšenice vzdáleny byly, a jednomu houseti přerazil křídlo.

Když se obili s pole sklidilo, směla jsem pásti na strništích, a tu husy mé mnohý klásek ulovily.

Brzo potom vzala matka husy a prodala je v městě na trhu. Utržila za ně po zlatce. Tři, co měly nejbělejší perí, nechala doma. Dvě budeme krmiti slejškami, a zabijeme jednu k svatému Martinu a druhou k vánocům. Třetí, která už teď hezky tlustá byla, zabila matka k posvícení. Oškubala ji, opařila, vykuchala, vybrala co se hodilo na polívku, a ostatek dala na pekáč. Z pekáče přišla na mísu, a ta nyní stojí před námi na stole. Nuže, Baruško, co tomu říkáš, zdali to nebyly divné příhody? Zdali ti nezašla chuť na tu husu?

Já myslím, že jsou to příhody skoro všech hus, a tím že jím na chuti neubude, odpověděla Baruška se smíchem.

Nuže, když myslíš tak, řekl otec, tedy ji rozkrájíme a pustíme se doní.

10. Moucha — hmyz.

(Skutečné a malované předměty.)

V pokoji jsou mouchy. Nalejeme několik kapek sladkého mléka na talířek a sletí se k němu mnoho much. Všimněme si mouchy! Vidíme na ní hlavu, prsa, břicho. Na hlavě jsou oči, které ale jinak vypadají než oči kočky neb slepice. V předu na hlavě jest sesáček. Tím moucha ssaje mléko, vodu a co jiného jí chutná. Na prsou ve spod je šest noh, s vrchu na hřbetě dvě křídla. Moucha nemá ani kostí ani krve.

Komáři podobají se muchám a jsou štíplaví.

V domě v koutcích bývají také pavouci. Ti si plétou pavučiny a chytají do nich mouchy a komáry. Křídel nemají žádných, noh osm.

V některých domech zdržují se také švábi a štěnice.

Šváb je černý, má na hlavě tykadla, na hřbetě dvě krátká křídla a na nich dvě černé krovky. Nelítá, ale velmi rychle běhá. Dá-li se do umývadla trochu piva a přistaví-li se k němu loučky, slezou se švábi na pivo a nemohou pak ven.

Štěnice jest menší švába, ale obtížnější, držívá

se ve stěnách a v domácím nábytku. Nelíbě páchně a ssaje lidem krev. Křídel nemá.

Také blechy bývají ve světnicích a ssají krev lidem i zvířatům. Nemajíce křídel nelítají, ale skákají velmi hbitě.

Nečistým dětem líhnou se na hlavě hnusné vši.

Do šatů, které se častěji neklepají, dávají se moli.

Mouchy, komáři, pavouci, švábi, stěnice, blechy, moli a vši jsou také zvířata; nepatrí ale ani k ssavcům ani k ptákům, nýbrž k obtížnému domácímu hmyzu.

Čím více lidé čistoty si hledí, tím méně se ošklivý hmyz v domácnosti plemení.

I venku na dvoře a v zahradě bývá dosti hmyzu všelikého.

Chrousti líhnou se z pondrav. Pondravy žijí v zemi a užírají rostlinám kořínky. Chrousti ožírají listí a kvét.

Čmeláci ssají z květin sladkou šťávu. Pod zemí mají své příbytky a snášeji tam med.

Vosy sedají na sladké ovoce. Mají žihadla, kterými štípají.

Housenky ožírají lupyeny na rostlinách. Jsou velmi žravé a škodlivé. Líhnou se z nich motýlové s bílými nebo pestrými křídly.

Nad křovím u vody vznášívá se šídro neb hadice. Ta má čtyry průhledná křídla žilkami propletená.

Velmi užitečný hmyz jsou včeličky. Ty mají své domky na dvoře neb v zahradě, vylétají z nich a sedají na květiny, sbírají z květu med a vosk, z vosku dělají buňky a med do nich ukládají. Dávají nám příklad pilnosti a čistoty.

Těmto pěkným cnostem můžeme se i od malých mravenců učiti.

Nejužitečnější hmyz je motýl hedvábník čili bourovec, od něhož hedvábí pochází.

11. O vlaštovičkách.

(Vycpané neb dobře vyobrazené předměty.)

Na konci vesnice stál malý dvorec, to jest dům se stodolou, kravínem, ovčínem a konírnou. V domku přebýval Stanislav se svými rodiči a s jich čeládkou.

Minula zima, sníh se střech a s polí sešel, led na potocích roztál, a na místech, kam teplé slunečné světlo padalo, vylézali všelici broučkové ze země.

Stanislav seděl právě u okna a díval se do dvora; otec pracoval něco ve světnici. „Tatínku, tatínku, vlaštovičky jsou tu!“ zvolal pojednou chlapec pln radosti, „teď právě přiletely.“

Otec přikročil k oknu, a hle, po dvoře prolétli mžiknutím očima několikrát po sobě dva malí ptáčkové. Nyní usedli na tyčkový plot, jakoby se po vůkoli rozhlíželi, zdali skutečně přišli na patřící místo. Na to začali vesele šveholiti a švitoriti. Radovali se, že svou cestu šťastně přestáli a skončili; neboť cesta jejich byla skutečně daleká a obtížná.

Stanislav se štěbetavých ptáčků ani oka neodvrátil. Měli černomodré kabátky a čepičky, na čele rezavý štítek a na hrdélku rezavý obojek. Peříčka na prsou a na bříšku byla bílá.

Ocásek byl dlouhý, vykrojený jako vidlice, svrchu černý, vespod s velikou bílou skvrnou. Černá křídélka křížovala se nad ocáskem.

Pojednou zvedli se ptáčkové, prolétli dvorem při samé zemi, vyletěli vzhůru a Stanislav jich již neviděl.

„Kam odletěly vlaštovky?“ tázal se smutně, „což zase půjdou nazpět?“

„Ty již zůstanou u nás,“ těšil ho otec, „bezpochyby si hledají to hnizdečko, jež předešlého roku u nás zůstavily.“

„A teď již přijde léto, není-li pravda?“ tázal se opět hoch.

„Jedna vlaštovička neudělá léto,“ poučoval otec. „Až se jich více sejde, pak se budeme moci těšit na teplejší počasí.“

Druhého dne viděl Stanislav vlaštovky opět po dvoře lítati. Nosily v zobáčku kousky bláta a lítaly s nimi otevřeným vykýřem na půdu pod střechou. Stanislav tam pozorně vešel a spatřil, jak milé vlaštovky jedno hnizdečko pod trámem nedaleko komína pečlivě omazují a opravují.

Za nedlouhý čas na to přiletely zase dva nové

párečky vlašťovic. Ale ty byly menší předešlých a neměly ani na čele rezavého štítku u čepice, ani na hrdle rezavých obojků. Svršek byl celý modročerný a spodek celý bílý.

Ty nehledaly vnitřku pády, ale jeden páreček usadil se vně na domě pod střechou, kde byla celá řada vlašťovičích hnizd, a druhý počal si nedaleko předešlého nové hnízdečko zakládati.

„Tato vlašťovka jmenuje se jiříček,“ pravil otec k synovi. „Přiletěli to rodiče se svými dítkami. Rodiče usadili se ve hnizdě, které již předešlého roku měli, dítky si staví nový přesbyteček.“

Nastaly teplé dny, všude již na stromech listí půčelo a květ se rozvíjel, a tu přibývalo více a více vlaštovek do dvorce. Lidé je tu měli rádi, nikdo jim hnizd jejich nekazil ani ptáčků jinak neznepokojoval, a proto tu vlašťovky rády sídlely. Bylo jich všude plno, štěbetání jejich všude se rozléhalo.

Na půdě pod střechou, ve stodole a v chlévech hnízdily vlašťovky obecné (obecné) s rudými obojkky, venku blíže okapu jiříčkové.

Brzo po svém příchodu kladly vlašťovky do hnízdeček svých vajíčka. Bylo jich v každém po čtyřech až po šesti. Nebyla všecka stejná. Vajíčka jiříčků neměla na sněhobílé tenounké škořápce ani poškvrnky; vlašťovky s rudými obojkky kladly také bílá vajíčka, ta měla ale po sobě drobounké puntičky.

Samičky sedely na vajíčkách a samečkové létali jako o přítrž, aby pro sebe a pro hladové samičky hmyzu nalapali. Po třinácti dnech vylezli z vajíček malí neoperení ptáčkové, které starí ještě zahřívati museli. Tu bylo ještě větší píle potřebí, nebo každý malý ptáček měl zobáček a přes tu chvíli otvíral jej, aby mu tam něco přišlo. Brzo sameček, brzo samička, brzo oba vycházeli na lov, aby své malé křiklouny nasytili. Čím byla ptačátka starší, tím větší cítila v sobě hlad. Nemohla se nikdy ani dočkat, až jim starí potravy nalapají, a vystrkovala zobáčky své nedočkavě z hnízda ven, aby jen dříve něčeho dostala,

Za čtrnáct dní po vylíhnutí vlašťovičky malé se

vyváděly. Vyletěly z hnízda a usedly na střechu. Ale byly ještě slabé a hmyzu letem chytiti nedovedly. Tomu se učily jen znenáhla. Proto jim starí i po vyvedení nějaký čas v krmení pomáhaly.

Stanislav našel také jednu na zemi, která sama od sebe se ještě pozvednouti nemohla. Dal ji na plot, a staří ji tam krmili. Vlaštovička se za nějakou chvíli opět o létání pokusila, a tu se jí to již lépe podařilo. Na noc vraceły se mladé vlaštovky do hnízda ke svým rodičům; ale čím více vrzústaly, tím méně tam bylo místa pro ně. Tu pak se hašterívaly dlouho do noci o lepší a pohodlnější místečko. Zabloudila-li která vlaštovice do cizho hnízda, netrpely ji tam, ale násilně ven vyštípaly. Jestli pak otcovského svého bytu ne-našla, byla nucena někde na větví stromu přenocovati.

Vlaštovky sice rády mezi sebou štěbetaly, ale tuze svorné nebyly. Štěbetání to nebyla vždycky přátelská, sousedská rozmluva, ale velmi často i krutá hádka, z které to nejednou i ku krvavé rvačce přicházelo.

Celé léto lapaly vlaštovice všeliký hmyz velmi pilně na dvoře, na poli, v zahradě, u potoků, a zvláště tam, kde se dobytek pásl. Včelám na dvoře dávaly pokoj, bojíce se jich žihadla.

Otec Stanislavův je rád viděl, protože je hmyz dobytku obtížný. Ale když bylo po žněch a hmyzu ubývalo, tu scházívali se nejprvě jiříčkové na střechy a hlasitě štěbetajíce, radívali se o tom, co by teď ciniti měli. Bylo jich plné střechy, a každodenně přilétaly nové houfy z vůkolí, aby vyzvěděly, na čem se usnesly. Za rána a k večeru bývaly porady nejživější. Častěji vznášeli se při tom jiříčkové do výše, létali všelijak v povětrí, jakoby zkoušeli, mají-li dost silná křídla. Připravovali se na dalekou cestu k odchodu do krajin teplejších. Konečně v prvních dnech měsíce září sešli se naposled, vyletěli s hlasitým křikem do povětrí a letěli dlouho a daleko.

Jen někteří slabší zůstali za ostatními, a ti se buď později k jiným houfům připojili aneb bídně zahynuli.

Když spatřily vlaštovky s rudými obojký, co jiříčkové učinili, počaly také přemýšleti o tom, nemají-li

letěti za nimi. Scházely se také k poradám, ale více u potoků a v křovích, než na střechách. Vytrvaly tu ještě několik neděl, ale počátkem října odletěly též.

12. Vrabec.

(Vycpaný vrabec a vycpaná vlašťovka se porovnávají.)

Vlašťovka je delší vrabce.

Vlašťovka má zobák malý, krátký, slabý; vrabec silný, na způsob kužele zakončený.

Vlašťovka má nohy krátké a malé; vrabec větší a silnější.

Vlašťovka má delší křídla než vrabec.

Ocas vlašťovky je dlouhý a vystříhnutý jako vidlice; u vrabce není vykrojen.

Vlašťovka má svršek těla modročerný; vrabec rezavý.

Vlašťovka má rezavý obojek na krčku; vrabec černý náprsníček.

Vlašťovka bývá vždy čista a uhlazena; vrabec umouňen a rozcuchán.

Vlašťovčí hnizdo je uhlazeno a uvnitř vyklizeno; vrabčí nepořádně a nedbale ze všelikých stébel spleteno.

Vlašťovka se živí jen hmyzem; vrabec žere hmyz, zrní i ovoce.

Povídky o vrabcích.

I.

Kačenka pilně si hleděla domácí drůbež; každodenně několikrát dávala jí čerstvou vodu a chutné sypání. Drůbež ji také znala a důvěrně se kolem ní nastavěla, kdykoli jí v zástěrce zrní přinášetí viděla. Ale zároveň s drůbeží čekávali na Kačenku ještě jiní hosté, až chutného zrní na zem nasype. Hostí těch nikdo nepozval, a oni přece každodenně přicházeli, a to jak na snídani, tak i k obědu, k svačině a k večeři. Byli to dotěrní vrabci. Nikdo jich rád neviděl, oni to věděli, a proto číhávali opodál na střeše, na bidle, na plotě, aby si jich nikdo nepovšimnul. Ale potutelným očkem pokukovali,

až se Kačenka vzdálí, a jakmile odešla, hrr! slétili se se všech stran a zobali s domácí drábeží jako o závod. Jestli jim Kačenka dlouho neodcházela, odvážili se aspoň některí pozdalečí zrna sbírat. Při tom ovšem pozorovali pilně, nechce-li jich Kačenka chytiti. Jak sebou pohnula, vskočili buď stranou, anebo vzlétli na střechu. Při tom švihlali, jakoby se jí vysmívali: Hled, nechytlala jsi nás!

Zchytralí a dotérní ti hoši měli svá hnizda všude kolem domu a v zahradě na stromech. Mnoho práce si s nimi nedávali. Stéblo slámy, seno, koudel, papírky, hadry, nitě, vlna, chlupy, vše jim bylo dobré, vše do hromady spletli, ale nedbale a nepěkně. Nejraději hledali si místečko chráněné, za krovou, za tabulkami na domech a velmi často osvojili si huizdo vlaštovek.

Žili beze vší starosti, potravu brali, kde právě byla, neptajíce se, mají-li k ní právo nebo ne.

Z jara sbírali ovšem všeliký hmyz velmi pilně, poněvadž se jim za dlouhou zimu zrní přejedlo. Ale brzy se jim znechutil i hmyz, a tu se počali ohlížeti po jiné potravě.

Tam v sadě červenaly se třešně. Hrr! sebral se veliký houf vrabců bez pobídky a po celé dny seděli na stromech nejsladší třešně oklubávajíce.

Sadař se hněval, a aby vrabce zaplašil, uvázel na stromy slaměné všichy, které při větru sem tam se klátily. Vrabci pozorovali z daleka, co nového na stromech sedí, brzo ale poznali, že to není nic, co by jim uškodilo a lítali na stromy jako dříve.

Tu začala zráti kolem osady pěkná pšenička. Vrabčák jeden okusil, že má měkká sladká zrna, hnedle se posadil na střechu a začal se tím svým kamerádům chlubiti. A hrr! hrr! už se vrhají všickni na pšenici. Ale hlídač sedí v boudě a vida to množství dotérních nezbedů, vezme ručnici, míří a bouch! bouch! střelí mezi hodující vrabce. Ti se ovšem leknou a rozlítou na všecky strany a dva z nich padnou s přeraženými křídly k zemi. Ale útoky na pšenici proto nepřestávají a hlídač je nucen ještě několikrát na postrach mezi ně střeliti.

Avšak brzo pohrdá vrabec i pšeničkou, nebo tam u domů jsou krásné vinné keře a na nich množství sladkých hroznů. To je lepší pastva než pšenice. Ač blízko lidí, dovede přece vrabec nepozorovaně nejpěknější bobule sezobati. Vrabci vycházeli sice vždy ve větších houfech na loupež, nebyli však přece svorní a snášeliví ptáci. Neminulo ani hodiny, aby se nehašteřili; často se dali na střeše i do rvačky, a tu se soupeřové někdy do sebe zakousali tak, že se jako hrudy po střeše k zemi kouleli.

Poznenáhla mizí vše na poli. Ovoce je očesáno, víno sebráno, obilí sklizeno. Hody polní přestaly. Ale vrabci netratí myslí a nemají starostí, že zahynou. Vědí dobře, kam hospodáři obilí zavezli, a jako dříve na pole, slétají se nyní na stodolu a před stodolu, aby zrní hospodářům před očima brali.

Teprv když obilí již vymláceno, místecko před stodolou vymeteno, když sníh zemi pokrývá, tu nastávají vrabcům krutější časy. Tu počínají si vážiti každého utroušeného drobečku, tu prohledávají každé vyhozené smítko a čekají zvláště na Kačenku, až drůbeži bude zasýpati.

2.

V jedné vesnici udělali vrabci velikou škodu na ovoci. Tu si usmyslili obyvatelé, že všecky vrabce vyhubí. „Nebudem živiti těch darmochlebů,“ pravili mezi sebou, „všude jsou nám obtížni, všude nám dělají škodu, tedy je pobijeme.“

I začali všickni, mladí i staří, vrabce pronásledovat. Ať se vrabci měli na pozoru jak chtěli, lidem se neubránili. Tu byli stříleni, tu pod síta chytáni, tu zasmějí hnízda kažena a mládata vybírána. Vrabci viděli, že to jde do opravdy, že je lidé vši mocí chtít vyhladit.

Jinak se hašteřívali velmi často, ale tenkráte sešli se na poradu na osamělý úhor u lesa, a zde počali uvažovati, co by učiniti měli.

„Lidé nám již ničeho nepřejí,“ hubovali mezi sebou, „ani zrnko ovsa nemůžeme již zvednouti beze strachu.“

Všude je na nás políčeno. Skoro všecka hnízda nám již strhali a mláďat pohubili bez počtu.“

„Zlí ti lidé,“ pravili druzí, „myslí, že vše na světě jenom je pro ně samé. Na každou třešni jsou lakomi, a nepováží, že my jsme nejvíce hmyzu pochytali, který by jim všechn květ a všechno ovoce byl požral.“

„Víte co,“ řekl na to nejstarší vrabec, „když nás tu nechtí mítí, půjdeme si jinam; však my se nějak užívíme, a lidé nechť pak hledí, jak bez nás obstojí.“

Rady té vrabci uposlechli. Nečekali, až by je lidé vyhubili, ale vystěhovali se.

Lidé tomu byli rádi, že teď budou od vrabčů mítí pokoj.

Přišlo jaro, a bylo pěkné a teplé. Stromoví krásně vykvetlo a slibovalo velikou úrodu. Ale teplem vylíhlo se mnoho škodlivého hmyzu, a ten se pustil nyní do listí a květu, a brzo stály stromy bez květu a na mnoze i bez listí. Byl to smutný pohled. Třešní tenkráte nebylo žádných, jiného ovoce velmi málo, a co dozrálo, bylo červivé.

Ted vzpomínali lidé na vrabce, kteří jindy tolík hmyzu polapali. Jiní ptáci lapali sice také hmyz, nebyli ale tak hltaví jako vrabci a nebylo jich tolík.

Lidé si přáli, aby se jejich vrabci zas nazpět vrátili, ale tito měli svou hlavu. „Když nás nechtěli, ať si pomohou bez nás,“ říkali si, a nešli tam.

Po mnoho let nebylo u vesnice té žádného dobrého ovoce, a to jen proto, že vrabci byli vypuzeni.

Teprv za dlouhý čas zapomněli vrabci na křivdu, která se jim byla stala, vraceli se znenáhla, lapali hmyz, a ovoce se mohlo opět dařiti.

18. O kanárkovi.

(Živý kanárek v kleci se okazuje.)

Není-li to roztomilý ptáček, ten kanárek? Jak krásně žluté jest jeho períčko a jak líbezný jeho zpěv!

Amálka také po svých rodičích nic na světě neměla tak ráda, jako svého kanárka. Chovala ho v pěkné žluté drátěné kleci a každý den mu do ní dávala čerstvé

vodu k pití a ke koupání, k jídlu pak vždy čerstvého semence a mimo zimu i ptáčince. Čas po čase založila mu též mezi drátky kousek cukru.

Avšak Amálka nechovala svého kanárka v stálém vězení. Při zavřeném okně dovolila mu, aby si prolétnul po pokoji. A tu sedl kanárek brzo na obrázek, brzo poskakoval mezi květinovými hrnci po květinách, dobaje chvílkami do jasného skla. Divil se bezpochyby, čím to je, že skrz sklo všecko vidí, ale přece prolétnouti nemůže.

Kanárek také rád poskakoval po stole, u něhož domácí seděli.

Když Amálka snídala, přiletěl k ní pokaždé a zobal mák s jejího rohlíčku. Když šila, hrával bud nůžkami neb jehelníčkem. Psala-li školní úlohu, hopkoval jí po papíru. Sedal jí na rameně, na hlavě i na prstě a nechal se tak nositi po pokoji.

Když přišla Amálka ze školy, letěl jí vždy radostně naproti. Amálka brávala také kanárka svého v kleci do zahrady. Tam zavěsila klec na nějaký strom, u kterého pracovala. Kanárek v čerstvém vzduchu dýchal volněji a slyše nad sebou ptactvo zpívat, dal se také do radostného prozpěvování. Zpíval tak, jakoby chtěl všecko ostatní ptactvo překřičeti.

V pokoji zpíval též nejraději, když se hlásitěji mluvilo aneb když Amálka na piano hrála.

Amálka měla ze svého ptáčka nesmírnou radost. Ne byla by ho prodala ani za celý svět. Ale co se jednou nestalo? Amálka, dávajíc svému ptáčku jak obyčejně semenec a vodu, nezavřela dost dobře dvířek jeho klece. Když pak odešla do školy, poklázelala služka v pokoji a nechala okno otevřené. To se dalo ovšem každého dne. Ale tenkráte právě napadlo kanárkovi, aby si kličkou svých dvířek hrál. Zobal na ní a otevřel si dvířka úplně. Vida se svobodna, vyletěl na klec, na obraz, na okno — a co to? Proč mu dnes vane oknem čerstvé povětrí a nic mu v letu nepřekáželo.

Kanárek zapomněl na klec, na pokoj i na Amálku a frnk — už seděl na blízké košaté lípě. Když pak si tam dosyta poskákal, vyletěl dále i na stromy jiné.

Amálka přišla v poledne ze školy a zamřila jako obyčejně nejprý ku kleci. Však jaké to leknutí! Ptáčka tam nebylo. Dívá se po pokoji — ptáčka nikde. Hledá pod postelí, myslíc, jestli se jí tam snad neschoval, ale všecko hledání bylo marné.

Ptala se otce, matky, služky, nikdo však o kanárkovovi ničeho nevěděl, a všickni byli z toho, že se ztratil, velmi zarmoucení. Otec došel k ptáčníkovi, proseho, aby se po jeho kanárkovovi ohlédl; ale ptáčník ničeho nenašel. — „Bezpochyby ho kočka sežrala,“ naříkala Amálka, „ó můj kanárek, můj krásný kanárek!“ —

Ale kanárkovovi se venku také pořád dobře nevedlo. S počátku se mu ovšem pod šírým nebem mezi košatými stromy více líbilo než v zavřené kleci, ale když se blížilo poledne, dostával silný hlad. Jindy jen doskočil ke své nádobce a najedl a napil se do sytosti. Ale nyní neměl věru čím hlad zahnati. Listí a semení, které vůkol něho bylo, to mu nechutnalo, a toho, co by mu bylo chutnalo, neuměl si vyhledati. Viděl kolem sebe mnoho ptáčků poletovati, ale bál se jich. Mnozí na něho i doráželi. Zvláště vrabčům byl protivný jeho žlutý šat, a byl nucen před nimi se ukrývati, aby ho neuštípali. V noci seděl každý ptáček v teplém hnizdečku, jen on nocoval na stromové větvici. A tu ať se krčil, jak chtěl, chladný vítr profoukal mu přece jeho peříčko, a on cítil zimu. Tu zatoužil po teplém pokojíku, po chutném semenci a po milé Amálce. Ale jak je vyhledati? Paměť ho vedla opět na tu vysokou lípu, na kterou nejdřív usedl — a hle, tu před ním stálo známé okno s květinami a za ním Amálka, která truchlivě do modrého nebe se dívala a na kanárka zpomínala. „Tík — tík!“ zavzní to nyní u okna, Amálka se ohledne, a kdo vypoví její radost! Kanárek lítá před oknem. Honem mu nasype semence na okno, otevře je do kořán a poodstoupí stranou. A kanárek si dal říci, vrátil se do pokoje a více neuletěl.

14. Kapr a jiné ryby.

(Předměty živé neb malované.)

Na kapru vidíme hlavu, trup, ocas a ploutve. Tělo jest kryto šupinami. Na hlavě rozeznáváme lebku, dvě oči a hubu; v hubě čelist střední, horní a dolní. Všecky čelisti jsou bezzubé. Na pyskách má čtvero tlustých vousíků. Za hlavou jsou žábra. Těmi vychází voda, kterou kapr hubou v sebe přijal. Nebo kapr nedýchá vzduch, nýbrž vodu, a nemá plic, nýbrž žábra.

Ploutve jsou dvě zrovna za žábrami, a ty slují prsní, potom dvě za prsními na břichu, a ty jsou břišní. Tyto dvoje ploutve má kapr na místě křidel a nohou. Za břišními je ploutev řítní, na ocase ocasní a na hřbetě hřbetní.

Kapr není ani ssavec ani pták, ale jest ryba. Žije jen ve vodě. Bez vody by zhynul tak jako pták bez vzduchu. Voda jest jeho živel.

Kromě kapra žijí ještě jiné ryby ve vodě, jako: parma, lín, karas, mřenka, štika, okoun, ouhoř.

Parma má čtyři vousíky jako kapr, jest ale větší a rychlejší.

Lín je hladký, má velmi drobounké šupinky a jen dva vousíky.

Karas je krátký, ale tlustý a nemá vousíků.

Mřenka je malá, tenká rybička s drobounkými šupinkami a čtyřmi vousíky na horním pysku.

Štika má velmi ostré zuby a pojere mnoho jiných ryb.

Okoun má ostré trnité ploutve, žere malé ryby, sám se ale musí mít před štikami na pozoru.

Ouhor nemá břišních ploutví a jest dlouhý, tenký a kluzký.

Povídka o rybách.

Když bylo léto, a slunéčko jasně svítilo, chodíval pan Myslík každodenně se svými dítkami do zahrady k rybníku. Tam stával s nimi buď na břehu, aneb je

vozil na lodičce. Dítky rády pozorovaly, jak se ryby ve vodě prohánějí. Byli tam nejvíce kapři, potom několik parem a okounů. Kapři byli lenivější, ale parmy plovaly velmi rychle brzo tu, brzo tam. Okouni číhali na malé rybičky aneb i na jiná zvířata, která ve vodě žijí. Číhali, ani se nehýbjíce; když ale se k nim některé menší zvířátko přiblížilo, mžikem se na ně vrhli. Měli dobré zuby a byli stále při chuti. Dítky Myslíkovy nepřišly nikdy, aby rybám něčeho s sebou nepřinesly. Nosily jim chléb, housky, hrách, boby, krájenou řepu, Brambory a ovoce. Ryby je již znaly, a jakmile něco do vody padlo, spěchala jedna přes druhou, aby to dříve polapila.

Byl-li to větší kus, chytlo se ho více ryb, a jedna druhé chtěla jej vytrhnouti; když se některé podařilo, že jej jiným vyrvala, utíkala s ním rychle, druhé ji ale honily a z novu se s ní tahaly.

Nejlepší podívání bylo, když jim některé dítko celý rohlík hodilo. Na ten se všecky sesypaly, a žádná z něho nemohla nic ukousnouti, vlekly a pachtily se s ním tak dlouho, dokud se nerozmocíl.

Jednou vzal bujný Jeník veliké poleno a mrštíl jím silně do rybníka. Toho se ryby náramně ulekly a všecky se rozutískaly. Velikou chvíli se žádná na povrchu ani neukázala. Schovaly se ke dnu a tam odtud dívaly se bázlivě, co to do vody skočilo. Myslily ubohé ryby, že je to poleno sežere. Ale poleno ploulo velmi zdlouhavě po vodě, ba skoro se ani nehýbalo. Když jsi tak zdlouhavé, pomyslí si jedna rybka, to ty mne nechytíš. Dodá si smělosti, plove blíž a blíže a chňap — kousne je do kůry. Poleno nekřikne, ani sebou nepohně, a rybka kousne ještě několikrát. To když vidí ostatní ryby, blíží se také k polenu a všecky do něho kousají. Tak si s ním chvílkou pohrávají, až je to konečně omrzí. Jeník chtěl ještě jedno poleno mezi ryby hoditi, ale pan Myslík nedovolil mu, aby ryby porád škádlil. Dítky házely nyní rybám jen drobné a měkké kousíčky a radovaly se z toho, jak po nich chutě chňapaly. Nebály se dítěk, přibližovaly se k nim, ano okouni jim i z ruky žraly.

15. Ještěrka.

(Skutečný předmět bud živý aneb v líhu.)

Na ještěrce vidíme hlavu, trup, čtyři nohy a dlouhý ocas. Tělo není pokryto ani peřím ani srstí, nýbrž šupinami. Na hlavě má dvě lesklé oči; ušní a nosní dírky je málo viděti. V hubě jest mnoho zubů. Barvu má nejvíce šedohnědou.

Povídka o ještěrce.

Na konci zahrady byl nevysoký kamenitý pahorek porostlý travou a křovím. Slunéčko na něj často v jaře a v létě svítilo a kameny jeho zahřívalo. Zde pod hustým listím zvolila si ještěrka prostičký svůj příbyteček. Netoužila po žádné nádheře, nýbrž jen potom, aby v čas deště měla, kde by se ukryla. Žila tu vzdálena všeho hluku sama pro sebe. Když svítilo teplé slunéčko, vylezla před práh své jeskyně a vyhřívala se. Při tom seznamovala se s celým svým vůkolím. Prohlédla si na svém pahorku každý keř, každou štěrbinu mezi kamením. Dělala to z opatrnosti. Byla tak malá a kromě drobounkých zoubků neměla žádné zbraně, již by se bránila proti svým nepřátelům. A těch bylo mnoho, velmi mnoho. Ještěrka cítila, že jí nikdo nemiluje; a proto také po žádném přátelství ani netoužila. Štítila se zvírat i lidí a dávala se na útek, jakmile koho zahlédla. Živiti se nějak přece musela; hlad je těžká věc. Nejčastěji chytala mouchy, které okolo ní lítaly. Ty ovšem mnoho nevydaly, a proto bývala ještěrka velmi často při hladu. Dešťovky již více sytily. Ale na pohorku jejím rostlo mnoho bílého jetele. Na ten sedávaly rády včely z blízkých oulů, aby med z něho ssály. Ještěrka nejradiji číhávala na tyto pilné pracovnice a mnohá ochnula se za den v jejím žaludku. — Šťastně přestála léto. Nepřátelům svým dovedla rychle utéci a se schovati. Tu ale přicházeli chladní dnové podzimní. Slunéčko ještě svítivalo, ale nedávalo již tolik tepla jako v létě. Kdykoli ještěrka vylezla, aby se vyhřála, cítila zimu. Chladní větrové ji studili. Much

bylo méně, hladu více. Ještérka zalezla do svého příbytku, a poněvadž i tam jí chladno bylo, ucpala všecky jeho průchody mechem a listím, a zimou na polo stuhlá ulehla na odpočinek. Spala dlouho. Když sníh a led zemi pokrýval, byla tuhá jako kus dřeva. Nevěděla o sobě ničeho. Teprv když všechn led roztál, všechn sníh sešel a země opět kvítím se pokryla, probudila se i ztuhlá ještérka teplem jarního slunce k novému životu.

16. Rosnice.

(Živý předmět v sklenici chovaný se okazuje. *)

Před vámi jest malý zajatec, kterému se v zajetí mnoho nestýská, proto že tam má, čeho potřebuje. Má to zde bez práce, kdežto na svobodě s velikým namáháním opatřovati si to nucen jest. Jest to žába, jmenem rosnice.

Tělo její jest holé, bez šupin, mnohem kratší a přitom širší než ještěrčí. Ocasu nemá žádného. Zadní nohy jsou mnohem delší předních. Přední jsou čtyřprsté, zadní pětiprsté. Konečky prstů jsou tak zřízeny, že se jimi žába i na hladkých věcech udržeti může. Udrží se jimi na tenkých větičkách a listech stromových a nespadne, když jimi vítr pohybuje.

Na široké ploské hlavě viděti je velikou hubu. Spodní čelist je bezzubá; v horní jsou zuby a na patře též. Jazyk je okrouhlý, zadu volný. Svrchu do nosu vedou nosní dírky. Oči jsou dvě vyboulené. Tam, kde jiná zvířata uši mají, viděti jest tenounkou kůžičku. Je to blána bubínková. Na hrdle jest (u samečka) měchýrek, který se tak rozšířiti může, že jest větší než celá hlava.

Ještérky a žáby nepatří ani k ptákům ani k ssavcům ani k rybám; s rybami mají společně červenou studenou krev, se ssavci a ptáky plíce, jimiž dýchají vzduch. S obojími tedy mají něco společného, a proto jim říkáme obojživelníci.

* Rosnice dá se kolik let chovati ve sklenici částečně vodou naplněné, nad níž malý dřevěný žebříček vyčnívá. Krmí se moučami a komáry.

Povídka o rosnici.

Jak si kdo ustlel, tak si lehne. Rosnice ustlala si do hlubokého bahna a lehla si do něho. Lehla si tam na podzim a spala až do jara. Spala tak pevně, že neslyšela, co se nad ní děje. A býval nad ní hřmot veliký. Celý houf hochů proháněl se tu po klouzačkách, a při tom nebylo ticho; ale rosnice nic neslyšela. Dělníci přišli sekati led, a při tom se také lomozilo; ale rosnice o ničem nevěděla. Všecko to zaspala.

Teprv po sv. Jiří, to jest na konci dubna, probudila se z dlouhého spánku. Probudila se jedna, probudilo se jich mnoho, a hnadle, jako spůsobné panenky, dávaly si: dobré jitro! Jejich dobré jitro zní: Kvak! kvak!

„Kvak! kvak! já jsem už vstala,“ pravila první. „Kvak, kvak! já také,“ odpověděla druhá. „Kvak, kvak, kvak, kvak! My také, my také!“ ozývalo se to po všech koutech kalužiny.

Žáby vstaly odpoledne a celý večer dávaly si dobré jitro. Rolník slyšel je kvákati a pravil: „Žáby tenkrát pozdě začínají kvákati, už snad nebude zima.“

A měl pravdu. Nastalo teplé počasí. Stromy se brzo pokryly listím a kyčelem, bylo krásně a všecko se radovalo.

Rosnicím se v bahnitě vodě znělilo, vylezly ven do trávy a pohopkovaly si na teplém slunečku. Skákáním se v nich vzbudil hlad. Kolem nich lezl a létal všeliký hmyz; rosnice nedaly se dvakrát pobízeti a lapaly jej po chuti. Ale něco jim pravilo: Tam na těch stro-mech je více všelikého hmyzu, tam jděte, tam více ulovíte. Rosnice toho hlasu uposlechly. Zkoušely, dovedou-li lézti, zdali toho za zimu nezapomněly, a hle! šlo to. Přitlačily na konečky svých prstů a držely se jimi velmi dobře. Lezly po všech větvích, ať byly tlusté nebo tenké. Přitiskly se k listu a číhaly. Tu leze tučný brouček. Rosnice sedí, ani nedýchá. Brouček myslí, že to je list, chce na ni vylézti, ale chňap — už se vymrští rychlý jazyk ze žábiny huby, a brouček odnešen do žaludku. Tam zas leze jiný po větvici. Žába opustí

list, hopne k broučkovi a opět z ticha usedne. Brouček se zarazí, co se to zatřáslo, ale nevidí nic před sebou než větičku. Žabka změnila barvu. Dříve se zelenala jako list, nyní je hnědá jako větev. Brouček pokojně leze dál; ale chňap — už ho zas jazyk polapil a do hladového žaludku dopravil. Tam poletuje pestrý motýlek. Žabka ho zahlédne a dostane na něho také chuť. Ale jak se ho má zmocnit? Sám od sebe k ní přijít nechce, a ona litati nedovede. Natahuje se všelijak, ale nejde to. Teď se motýl usadil na blízkém listu. Žabka se drží zadní nožkou tenké větvice, natáhne ji co jen může, vypne se celá, chňapne přední nožkou — a veta po motýlkovi, už se stěhuje do huby. Tak se krmila rosnice po mnoho dní. Byla bujná a veselá. Když po suchém počasí mělo pršeti, roztahla svůj měchýřek na krku, že byl větší než hlava a kvákala tak, že se to daleko rozléhalo. To bylo celé její umění. Po stro-mech lézt, skákat, chytat hmyz a kvákat. O jiné věci se nestarala. Vedlo se jí dobře a hezky ztloustla. Ale když se nejvíce vykrmila, přiletěl veliký pták, otevřel na ní zobák, udělal ham! — a to byl konec jejího života.

Smutná povídka o žabách vodních.

Všecky žáby nelezou po stromech, více jich je ve vodě. Sedávají v rákosí u vody, jakmile ale uslyší na blízku nějaký šramot, skákají do rybníka. Jsou velmi bázlivé. Ve vodě se ukryvají. Ale málo jim to pomáhá. Kdo je chce hledat, najde je i ve vodě. A nepřátel, kteří po nich všude pasou, mají žáby velmi mnoho. Některí číhají na ně, aby je polapili, když skočí do vody; jiní, když vylezou z vody; jiní, když sednou do rákosí; jiní, když se ukryjí do bahna. Všude samí nepřatelé, jak by neměly být žáby bázlivé? Ale nejukrutnějšími nepřáteli žab jsou některí nemoudří a mlsní lidé.

Mlsný takový mladík, jmenem Konrád, přišel také jednou k rybníku, kde mnoho žab bylo a číhal na ně. „Proč tu číháš na žáby?“ ptal se jeho známý. — „Chci si pochutnat na smažených žabích stehénkách,“ odpověděl Konrád.

V malé chvíli nalovil žab veliké množství, a každé uřízl zadní stehénka a hodil ji do vody.

„Ale tot je velmi ukrutné,“ pravil mu přítel jeho.
„Tot působí žabám bolest nesmírnou, a co si počnou bez zadních noh?“

„Zase jim narostou jiné,“ odsekł ukrutný Konrád. Vstal, vzal stehénko a pospíchal domů, aby si je dal usmažiti. Měl z toho krátké pochutnání, ale ubohé žáby v rybnice trpěly bolesti veliké. Zadní nohy jim nenařostly, jak nerozumný Konrád se domýšlel, bez zadních noh pak nemohly ve vodě plovati a potravy si hledati. Vedlo se jim velmi zle, až konečně zdlouhavými mukami a hladem umořené zahynuly.

Konrád na to ani nepomyslil a chodíval často na žáby, když na ně dostal chut. Kdyby je byl pokázdě rychle zabil, bylo by lépe bývalo, než že je dlouho trápiti nechával. Ale konečně měl také poznati, jaká to je bolest, když se noha odřízne.

Byl odveden na vojnu a musel bojovati proti nepřátelům. Jednou mu poručil důstojník jeho, státi na stráži u potoka a dáti ostatním vojákům znamení, kdyby nějaké nepřátele na blízku uviděl. Konrád tak chvíli stál a daleko široko neviděl ani človíčka. Neviděl proto, že byli nepřátele schováni ve křovinách a že více koukal po žabách, kterých v potoku tom velmi mnoho bylo, než po nepřátelích. „To je žab,“ myslel si, „jak snadno bych si jich teď mohl nachytati; to by bylo pochutnání! A co, nepřátele tu bez toho žádných není, co bych tu zbytečně stál a zahálel, však on se toho důstojník nedozví, že jsem na stráži žáby chytal.“ — I odložil zbraň, sedl k potoku a dal se do chytání. To mu bylo milejší, než dělati, co mu bylo rozkázáno. Ale právě když první žábě nohy uříznul a ji do potoka hodil, přiletěla nepřátecká koule a kost pod kolenem mu roztríštila.

Kdyby byl měl povinnost svou na myslí, byl by nepřítele spozoroval, takto ale byl přepaden a postřelen. Vytrpěl nyní také nesmírných bolestí, noha musela mu býtí odejmuta, a on zůstal mrzákem až do smrti.

17. O stromech ovocných.

(V zahradě, sbírka dřev.)

V zahradě vidíme rozličné stromy: jabloně, hruše, třešně, višně, slívy, ořechy.

Každý strom má v zemi kořeny a nad zemí kmen, větve, haluzky, listy.

Kmen i větve obaleny jsou svrchu korou, uvnitř záležejí ze dřeva.

Každý strom má jiné dřevo. Pozorujte a rozeznávejte dřevo hrušové, jabloňové, třešňové, višňové, slívové a ořechové!

Pozorujte také barvu a pukliny na kůře!

Všimněte si tvaru listů! Listy jabloně, hruše a slívy mají tvar vejčitý; po kraji jsou zoubky se skloněnou špičkou; u jabloně okrouhlejší.

Rozeznáváme na nich líc (lesklejší stranu) a rub. Jabloňové i švestkové listy jsou na rubu chloupky porostlé, hrušové zcela hladké, švestkové trochu svraštělé.

Třešeň a višeň mají listy podlouhlejší, taktéž zoubkováné; třešeň na rubu svraštělá, višeň hladké.

Každý list sedí na řapíku (stopce).

Ořech má veliké a vonné listy. Na jednom řapíku sedí 7 až 9 menších listů, které na kraji ležatými zoubky opatřeny jsou.

18. Květ ovocných stromů.

(Na čerstvém květu.)

Na jaře kvetou stromy; z květu jejich vyvinuje se plod, který v létě neb na podzim užívá.

Ve květu třešňovém rozeznáváme nejprv pět útlých bílých lístečků, tém dohromady říkáme koruna; koruna sedí v zeleném kalíšku na pět dílů rozděleném. Uvnitř koruny je mnoho tenkých nitek s malými hlavičkami; to jsou tyčinky s prášníky. Zcela uprostřed na dně kalicha sedí zelenavá kulička. Rozkrojíme-li ji, uvidíme v ní seménko; proto se jí říká semeník. Semeník nese tenkou čnělku s hlavičkou, která se jmenejje blizna.

Právě takový jest i květ višně a švesti čili slívy. Každý květ sedí na stopce. U třešně a višně vyrůstá více stopek z jednoho místa, dělají tedy okolík. U švesti rostou stopky porůznu, každá zvlášt, aneb jen dvě pospolu.

Hruše má také bílé květy v okolíkách jako třešně. Koruna má také pět bílých plátků, kraj kalichu jest na pět dílů rozdelený a nese mnoho tyčinek s prášníky. Ale semeník nesedí na dně kalicha, nýbrž je s ním zcela srostlý a má pět čnělek.

Právě tak spořádány jsou i květy jabloňové, jen že jsou o něco větší a na zevnějšku bledě červené.

Zcela jinak kvete ořech. Na dolní stopce sedí tu množství malých kvítečků hustě vedle sebe a mají samé tyčinky s prášníky. Přirovnávají se s kočičím ocáskem a říká se jim obyčejně kočička aneb také jehněda.

19. Plod ovocných stromů.

(Skutečné neb dobré zobrazené plody.)

Jablko je kulaté a má dva důlky; v jednom sedí šomolka, v druhém stopka. Vidíme na něm svrchu slupku, t. j. kůžičku, která se nožem slupuje. Ta jest zelená, žlutá neb červená. Pod slupkou je dužina, kterou požíváme. Má chuť nasládlou i nakyslou. Uprostřed dužiny je schránka na jádra. Má pět pouzder a v každém sedí dvě jádra.

Hruška není tak kulatá jako jablko a má jen jeden důlek, totiž u šomolky; u stopky je vypouklá. Dužina její jest sladká a má více štávy v sobě. Ostatně je v ní právě taková schránka a právě tolik jader jako v jablku.

Třešně je kulatá, žlutá, červená neb černá. Slupinka jest velmi tenká a dužina velmi měkká, šťavnatá, sladká. V dužině je velmi tvrdá kulatá pecka a v té nahořklé jádro.

Višně má chuť nakyslou.

Švestka podobá se třešni, jest ale podlouhlá.

Jablka a hrušky, poněvadž mají jádra, jmenují se ovocem jadernatým; třešně, višně a švestky peckovitým.

Zcela rozdlné od těchto plodů jsou ořechy. U těch nejí se dužina, které ani nemají, nýbrž jádro. Jádro leží ve dřevnaté skořápce, která se na dvě půle rozdělití dá. Tato pak jest obalena tlustou, hořkou, zelenou šupinou.

20. Šerík.

(Na skutečném keři.)

Šerík je nižší stromu a má více tenkých kmenů. Je to keř. Listy jeho mají podobu srdce, a jsou hladké beze všech zoubečků na okraji.

Stojí vždy dva a dva proti sobě. Koruny květné podobají se drobounkým nálevkám, jsou bledě fialové neb bílé, vonné a po kraji na čtyři ušty rozdelené.

Kalich má také čtyři zoubky na okraji. V koruně nalezají se dvě tyčinky a jeden semeník.

21. Šipek.

(Na skutečném keři.)

Šipek je keř trnity. Pět až devět malých listů dělá dohromady jeden větší. Malé lístky jsou vejčité, hladké, a mají na okraji ležaté zoubky. Koruna je pětilupenná, bledě červená, kalich pětizubý. V koruně je mnoho tyčinek a na dně kalicha sedí mnoho semeníků. V zahradách jsou také růže plné čili stolisté.

22. Srstka a rybíz.

(Na skutečných keřích.)

Srstka čili angrešt je také keř trnity. Jeho listy jsou na několik laloků rozdelené; na kraji mají okrouhlé zoubky čili vroubkы. Kalich podobá se malému zvonku s pětizubým krajem. Koruna má pět malých lupenů. Tyčinek je pět, semeník jeden, čnělka na dva díly rozdělena. Plody slují bobule a jsou zelené, vejčité, srstnaté i hladké a jedlé.

Rybíz nemá trny, květy ale takové jako srstky. Plody jeho jsou bobule kulaté, červené neb bělavé, nakyslé.

23. Řepa a ji podobné kuchynské zeliny.

(Skutečné předměty.)

Řepa má tlustý, dužnatý kořen a veliké listy. Květy jsou žluté. Koruna má čtyry lístky, kalich též. Tyčinek je šest, čtyři delší a dvě kratší, semeník jeden s dvěma čnělkami.

Podobně řepě kvete řepka, z jejíhož semene se tlačí olej; dále kapusta, brukev, zelí, karfiol, hořčice, ředkev, křen.

24. Mrkev a ji podobné zeliny.

(Skutečné předměty.)

Mrkev má delší a tenší kořen než řepa. Velké listy dělí se na menší a tyto opět na menší. Květy jsou malé, bílé. Koruny mají pět lupénků, kalich je nepatrný. Tyčinek je pět, čnělky dvě; plod záleží ve dvou semínkách.

Podobně kvete celer, petržel, kopr, kmín.

25. Okurka, meloun, tykev.

(Skutečné předměty.)

Okurka je podlouhlá, oblá plodina. Na povrchu má zelenou, buď hladkou neb bradavičnatou slupku, pod touto bílou šťavnatou dužinu a v ní mnoho bílých jader.

Meloun je kulatý. Pod žlutou slupkou má žlutou, vonnou a chutnou dužinu.

Tykev podobá se melounu. Dužina se nejí, ale jádra mají příjemnou chuť.

Řepa, kapusta, tykev a t. d. jsou kuchynské zeliny.

26. Karafiat.

(Skutečný předmět.)

Karafiat má na lodyze (na kmenu) mnoho kolínek, na nichž sedí listy vždy dva a dva proti sobě. Listy jsou úzké, bez zoubků. Kalich podobá se trubce a má

pět zubů na okraji; dole je pokryt šupinami. Koruna má pět (u plného mnoha) barevných plátků. Tyčinek je deset, semeník jeden, čnělky dvě.

27. Lilije bílá neb žlutá.

(Skutečný předmět.)

Lilije má vysokou lodyhu, listy dlouhé, po obou koncích úzké, uprostřed nejširší.

Květy jsou veliké, bílé neb pomerančové. Mají šest lupenů v koruně, šest tyčinek, semeník jeden s jednoduchou čnělkou a mnohými semínky.

Lilije roste z cibule tak jako tulipán, který se jí podobá, jakož i cibule obyčejná, česnek a pažitka, které také k zelinám kuchynským počítáme.

28. Co roste na lukách a na polích.

(Skutečné věci.)

Za osadou naší jsou pole a louky. Na lukách roste zelená tráva a mezi ní mnoho květin žlutých, bílých, červených a modrých. Všemi těmi krmí se dobytek.

Na polích roste hlavně obilí, jako žito, ječmen, pšenice, oves, proso.

Také tam rostou brambory, řepa, řepka, burák, len, konopě, hráč, čočka, jetel, vikev.

Obilí nám prospívá svým zrním i svou slamou. Zrní žitné a pšeničné mele se na mouku; z ječmene dělají se kroupy a krupky, z pšenice krupice, z prosa jáhly. Ovsem se krmí koně.

Sláma se řeže a míchá dobytku do píce. Také se ní vycpávají slamníky do postelí.

Brambory, řepa, hráč a čočka jsou dobré vařivo. Jetel a vikev dává se dobytku. Ze semene lněného a konopného tlačí se olej. Z buráku vaří se cukr. Ze lnu a konopí dobývá se vlákno na přízí.

III. Pozorování výrobků průmyslnických.

1. Věci ve škole.

Ve školní světnici vidíme stůl, stolice, stupeň, tabuli, podstavec, skříň, lavice. Věci ty jsou školní nářadí.

Části stolu jsou svršek, postranice, šuplík a nohy; části stolice lenoch, sedadlo a nohy; části lavice svrchní deska, příhrada, sedadlo, spodek; části skříně svršek, spodek, postranice, dvéře, příhrady.

Na stůl neb na lavici kladou se věci, kterých je k učení potřebí, jako: knihy, tabulky, pisátka, papír, tužky, péra, kalamáře. V příhradě, šuplíku a skříně se schovávají. V lavicích a na stolicích se sedí. Na tabuli se křídou píše. Na podstavce se staví tabule. Se stupně je dobré po škole viděti.

Školní nářadí dělá truhlář ze dřeva. K šuplíku a ke skříně dělá zámečník ze železa zámeček a klíč, aby je každý otvírati nemohl.

Kazisvěti.

„Dejte pozor, aby vaše lavice byly vždy pěkné a hladké,“ pravil pan učitel dítkám ve škole. „Ničím jich nemažte, ničím po nich neškrábejte.“ — Všecky dítky poslechly, a lavice školní byly pořád, jakoby právě od truhlaře byly přišly. Jen tři hoši ve škole byli neposlušní a nechtěli lavic šetřiti. Mazali je křidou, tužkou, inkoustem, a jeden z nich přinesl si i hřebík do školy a tím po nich čmáral. Tím se lavice kazily, a to bylo škoda. Pan učitel posadil ty tři hochy do stejné lavice a řekl hodnému žáčkovi: „Dej na ty mazaly pozor,

a uvidíš-li, že opět lavice kazí, napomeň jich. Já také na ně často dohlednu.“ — Ale zlí chlapci nepřestávali lavic svých mazati a házeli také pod ně papírky, pecky a jiné věci. Učitele to mrzelo. Tu přišel jednou do školy pan školní dozorce, a když si školu byl prohledl, pravil: „Všecko se mi tu líbí. Dítky jsou pořádné a čistotné. Všecky jsou ve škole, každé je slušně oblečeno a umyto, a jejich lavice vypadají tak, jakoby je dnes myčka odrhla. Jen tito tři hoši se mi nelibí. Ti tři, co sedí v této umouněné lavici. Pod sebou mají smetí a před sebou špínu. I oděv jejich je pomazán a roztrhán. To jsou oškliví kazisvěti; všecko na světě pokazí. Avšak jestliže se nepolepší, nedáme jim žádnou lavici více k sezení. Ať sedají na zemi.“

Tak byli ti tři mazalové zahanbeni. Ostatní žáci ale s radostí vypravovali doma, že je pan dozorce pochválil.

2. Věci v pokoji.

I doma v pokojích máte stoly, stolice a skříně; kromě toho ale i postele a pohovky.

Věci ty jsou domácí nábytek (nářadí). V posteli spíme, na pohovce odpočíváme.

I domácí nábytek jest výrobek truhlářský.

K ozdobě pokojů jsou obrazy, zrcadla a hodiny.

Obrazy kreslí a malují umělci, kteří se tomu dlouho učiti museli.

Rámy dělá truhlář a pozlacovač je pozlaciuje.

Sklo se slévá z tluceného křemene a popele ve velikých pecích, které se silně vytápěti musí.

Stavení, ve kterých takové pece jsou, slují skelné hutě aneb sklárny.

V zrcadle vidíme, jsme-li čisti a pořádně ustrojeni. Hodiny ukazují, kdy je čas vstávati, do školy jít, snídati, obědватi, večeřeti a spáti. Zrcadlo nás napomíná k čistotě, hodiny k pořádku.

Zrcadlo.

Malý Vojtěšek nechtěl se dát nikdy ani česati ani umývati. Jak jen viděl, že matka mycí houbu aneb

hřeben do ruky běže, již počal plakati, a když ho matinka mydlila a žinkou myla, kříčel, jakoby ho na nože brali. Když se jednou před umýváním zase zdráhal, vzala ho matka za ruku a postavila ho před zrcadlo. A hle, v zrcadle se ukázal kluk umouněný a rozcuchaný. Vojtěch se šklebil, a kluk v zrcadle šklebil se také. Matka pravila: „Vidíš, zrcadlo tě haní, říká ti, že jsi zamazán a rozcuchán.“ Tu se zastyděl Vojtěch, dal se pokojně mýti a česati a po celý ten čas ani nezaplakal. Pak ho matka přivedla opět k zrcadlu, a to mu okázalo hezkého a čistého hošíčka s hlavičkou uhlazenou. Vojtíšek se usmíval a hošíček v zrcadle též. Tu pravila matka: „Zrcadlo tě chválí; dej se po každé tak pěkně mýti, a zrcadlo ti řekne vždy, že jsi čistý, učesaný chlapeček.“

Všecko má svůj čas.*

Madlenka dlouho večer pohrávala a ráno se jí nectělo vstávati. Ostatní domácí již snídávali, a ona se ještě v posteli povalovala. Tu také chtěla, aby jí snídaní do postele dali. Ale matka nedovolila a pravila: „Všecko má svůj čas. Dříve vstaň, umyj se, učeš, ustroj a pomodli se a pak teprv budeš moci snídati.“ Madlenka musela poslechnouti. Když posnídala, vzala si své panny, sedla si s nimi do koutka a počala je oblékat. Ale matka pravila opět: „Teď panny ulož! Vše má svůj čas. Nyní je čas do školy, pak teprv dostaneš dovolení si pohrat.“ Madlenka šla do školy a přemýšlela o tom, co je to, že všecko má svůj čas. Ale ve škole poučoval pan učitel: „Ráno, když bije šest hodin, tu hodné dítky honem vstanou a připraví se, aby mohly v čas přijít do školy. V sedm hodin dostanou snídaní. V osm hodin počíná školní učení a trvá do desítì. Od desítì do dvanácti mohou se dítky trochu proskočiti. Také posluhují svým rodičům. Když je rodiče pošlou ke kupci neb ke krupaři, dají si pozor, aby

* Není třeba čekati s tímto pozorováním, až by dítky v počítání k desítì neb dvanácti přišly. Jest něco jiného deset věč, a čas desátou hodinou naznačeny.

vše dobře vyřídily a přinesly. Když bije dvanáct hodin, je poledne, a tu dítky se svými rodiči obědvají. Na to jdou opět do školy, která o dvou hodinách s poledne začíná a ve čtyry přestává. Pak si dítky školní učení na myslí opakují a dělají své úlohy. V šest neb sedm hodin dostávají večeři. Po večeři dlouho nehrají, ale pomodlí se a připraví se ke spaní.“ Když to pan učitel dopověděl, rozuměla Madlenka již lépe, co to je, že všecko má svůj čas.

3. Dřevěné kuchyňské nádobí.

(Desky — dřevěné obruče.)

V kuchyni jsou škopky, konve, kádě, štoudve, kbelíky, putny, vany, soudky. Věci ty jmenujeme dřevěným kuchyňským nádobím.

Ve všech nosí nebo přechovává se voda neb jiná tekutina.

Bednář skládá je z desk čili duh, které jsou buď rovné (na dno) nebo prohnuté.

Aby duhy pohromadě držely, stahuje a pobíjí se obručemi.

Obruče jsou z ohebných (březových) prutů. Pevněji se kuchyňské nádobí pobíjí obručemi železnými.

Čistotná Růženka.

Růženka měla matku velmi čistotnou. V její domácnosti bylo vše uklizeno a na ničem nebylo ani prachu ani jiné špíny. Každé soboty vzala matka všecko dřevěné kuchyňské nádobí k potoku, myla je vodou a drhla věchtem ze slámy a drobným bílým pískem tak dlouho, až vypadalo jako nové. Měla pěknější a čistější nádobí než mnohé zámožnější sousedky, které si mohly na mytí zjednat. Když vše konví stálo u studně, poznal každý její z daleka. Růženka se ráda při práci na matku dívala. Brala také věchet a písek a zkoušela, jak se to drhne. Byla k tomu ovšem ještě slabá, drhla ale přece a říkala: „Až jen, maminko, trochu povyrostu a sesílím, všecko nádobí ti sama čistě odrhnu. Budu

to dělat, jako ty.“ A Růženka dostála svému slovu. Jakmile nabyla dostatečné síly, pomáhala matce v každé práci. Později musela z domu na službu. Že ale byla tak pilná a čistotná, líbila se paním všem a dostávala mnohem větší plat než služky, které z mladí práci, čistotě a pořádku nenavykly.

4. Hliněné a porcelánové nádobi.

V kuchyni je též mnoho hrnků a hrnečků, ve kterých se pokrmy vaří, pekáčů, v nichž se buchty pekou, a džbánů na vodu i na pivo.

Na stůl se dávají talíře, mísy, šálky a konvice porcelánové. Obyčejné hliněné nádobí dělá hrnčíř; porcelánové dělá se z čisté hlíny bílé a ve zvláštních pecích při velmi silném ohni se vypaluje.

Všeliké hliněné a porcelánové nádobí je sice tvrdé, ale křehké a snadno se rozluče. Proto je třeba, aby s ním dítky opatrně zacházely.

Nepozorná Kačenka.

Kačenka nezacházela pozorně s hliněným nádobím. Šla-li se džbánem pro vodu, tukla ním o zeď a prorazila jej; nesla-li v hrnci mléko, utrhla mu ucho; sklízela-li talíře se stolu, skoro pokaždé některý upustila. Matka o ní říkala: „Ty hrnky a mísy se tě už z daleka bojí. Když se k nim blížíš, třesou se strachem, a když je vezmeš do ruky, křičí: Už je po mně! Proč pak se tvé sestry Anny tak nebojí?“ Hrnky se sice netřásly, ale matka se trásla, protože pokaždé škody báti se musela, když nějakou nádobu Kačence svěřit měla.

Kačenka byla často napomínána, aby nebyla tak divoká, ale nic to nepomohlo.

Tu pravil otec: „Vím, jak ji potrestám.“

Blížil se den sv. Mikuláše, a všecky dítky těšily se na to, co se jim nadělí. Kačenka a její sestra těšily se též. Když ráno ještě za tmy vstaly a se pomodlily, našly skutečně na stole dva poklopené košíky. Jeden byl pro Annu, druhý pro Kačenku.

„Otevři svůj košík, Anno!“ pobízel otec.

Anna tak učinila, a jak se zaradovala, když v košíku našla celý nový zimní oděv a kromě toho ještě kornout cukrového.

„To ti nadělil sv. Mikuláš za to, že jsi byla vždy hodná, poslušná a opatrná,“ pravili rodiče, když jim Anna srdečně děkovala. „Uvidíme, čeho asi Kačence uštědřil.“

Kačenka dychtivě strhla víko s košíku, a co tam spatřila? Všecky střípky talířů a hrnků, které v posledním čase roztloukla.

Když pak se Kačenka dala do pláče, řekl otec: „Za to, co jsi potloukla, mohl jsem ti také takové šaty koupiti jako tvé sestře. Je to tvá vlastní vina, že nechceš být opatrnější. Budeš choditi ve starých.“

5. Oděv.

(Příze a tkаниny lněné, bavlněné, vlněné a hedbávné; kůže, jircha, plst.)

Košile, podvlečky, spodky, vesta, kabát, svrchník, kožich, plášt; — sukňě, šaty, zástěra, živůtek; — čepice, čepec, klobouk, punčochy, střevíce, boty, rukavice jsou k tomu, abychom se jimi odívali. Proto jim říkáme oděv.

Boty a střevíce šije obuvník z kůže, kterou řezník z dobytka stáhl a koželuh srsti zbavil a pevnější udělal.

Rukavice dělá rukavičkář z kůže kozlat a jehňat, kožichy jirchář z koží ovčích.

Klobouky mužské zhotovují kloboučníci, ženské čepčáry.

Ostatní oděv šijí krejčí obyčejně z látky lněné, bavlněné a vlněné.

Látka lněná a bavlněná tká se u tkalců, vlněná u soukenníků. U větším množství vyrábí se v továrnách.

Sátky a látky tkají se také z hedvábí, které pochází od bourovce.

Útrpná Pavlinka.

V tuhé zimě šla Pavlinka se svou matkou do kostela. Byla teple oblečena, a proto jí zima neškodila.

Ale na cestě potkaly děvčátko v chatrných šatečkách, džbánek s vodou nesoucí. Ubohá holčička třásla se zimou, tváříčky měla modré a nožky ve střevících na boso obutých červené. Na ručičky si dýchala, aby si je poněkud zahrála.

„Ale matinko, proč se to dítko teplejí neustrojí?“ tázala se Pavlinka své matky, „vždyť nastydne a dostane kašel.“

„Také si to myslím,“ pravila matka, „ale ubožátko to nemá asi, do čeho by se obleklo.“

„A proč mu toho rodiče nekoupí?“ ptala se opět Pavlinka.

„Protože jsou asi chudobní a nemají na to peněz,“ poučovala matka.

„Což nepracují, aby si vydělali?“ vyzvídalo děvče.

„Každý člověk nemůže pracovat,“ pravila matka, „tak na př. lidé nemocní, starí aneb nedospělí jako ty. Některí pak lidé i když pracují, nevydělají si tolik, co potřebují.“

„Ale ty, matinko, říkáš, že se máme modlit, aby nám Pán Bůh požehnal,“ pokračovalo děvče dále v řeči své; „snad se ti chudobní lidé nemodlí. Rekní jim, aby se modlili, že jim milý Bůh dá, čeho jim třeba.“

Matka odpověděla: „Milé dítě, Bůh již velikou hojnost darů svých mezi lidi rozdal. Ale některým dal mnoho, jiným málo. Neuhodneš, čeho asi žádá od těch, kterým mnoho dal?“

„Abyste chudobným pomáhali,“ dala Pavla za odpověď.

Stály právě před chrámem Páně, rozmluva přestala. Pavlinka modlila se z celého srdce, jak tomu od své dobré matky byla vedena. Mezi modlením připadalo jí ale často na mysl děvčátko v šatečkách vetchých a zimou se třesoucí. Jakýsi vnitřní hlas jí pravil: „Hle, ty máš doma ještě jedny teplé šaty, čepce a střevíce. Pán Bůh ti dal více, abys se s chudými rozdělila.“ Když pak po službách Božích domů s matkou se vrátila, šla do své skříně, vyhledala druhé šaty své, teplý čepec, střevíce a vlněné punčochy, svázala to do uzlíku, přistoupila k matce a pravila: „Vid, matinko, že dovolíš, abych učinila, jak toho milý Bůh ode mne žádá, a s chudou holčičkou se rozdělila?“

„Ale, milé dítě,“ namítala matka, „pak budeš mítí jen jedny teplé šaty, nebo pro tento čas ti jiných kupiti nemůžeme. Snad znáš jinou bohatší dívku, která více šatů má a spíše z nich jedny dáti může?“

Ale Pavla odpověděla: „Vždycky řikáš, matinko, kdo chce činit dobré, že nemá čekati, až jestli jiní dříve tak učiní. Já jsem spokojena s jedněmi šaty, zimu přece trpěti nebudu. Dovol tedy, prosím, abych onomu ubohému děvčeti uzlík tento zanesla.“

„Nuže jdi, miláčku můj,“ svolovala matka, „a pamatuj si pro celou budoucnost, že máme chudým pomáhati, i kdybychom sámi všeho nazbyt neměli.“

6. Věci ze železa.

(Železo kujné — ocel.)

Kleště, kladiva, sekery, hřebíky, podkovy, motýky, lopaty, rýče, pily, pilníky, žehličky, nože, vidličky, nůžky, sekáče, srpy a kosy jsou nástroje železné.

Kladivem se zatloukají hřebíky, kleštěmi se vytahují. Podkovy se přibíjejí koňům pod kopyta. Sekerou se štípe a pilou řeže se dříví. Motykou kope se země, rýčem se ryjí záhonky, lopatou se dělají jámy. Pilníkem se hladí dřevo i železo, žehličkou se žehlí prádlo, nožem se krájí a řeže, vidličkami dávají se pokrmy do úst, sekáčkem se v kuchyni pokrmy sekají, srpem se žne tráva, kosou kosí se obilí.

Řemeslníci, kteří věci od železa pracují, slujíkováři, zámečníci, nožíři, kosaři. Mnohé z těchto věcí hotoví se u velikém množství v továrnách.

Na dvoře ve vozárni stávají vozy, pluhy a brány. Věci ty, pokud jsou ze dřeva, dělá kolář, železem je побíjí kovář.

7. Věci z plechu, drátu a litiny.

(Plech, drát, litina.)

Kdo viděl matku (kuchařku), jak vyvalovala těsto na nudle? Má k tomu válek. I železo, dokud je žhavé a měkké, dá se vyváleti, jen že válce k tomu jsou větší.

a točí jimi stroje. Vyválenému železu říkáme plech. V kuchyni vidíme všeliké plechové nádobí, jako: hrnce na vyváření prádla, pekáče, formy nákypové, struhadla, nálevky, pokličky, cedníky, kávovary, lžíce, slánky, mírky, žejdlíky, mísy, konvice. — Z plechu jsou také trouby do kamen, roury ke komínům a žlaby na střechy. Někdy i celé střechy plechem se pobíjejí.

I dráty ze železa se vytahují. Těmi spravuje se roztlučené hliněné nádobí; také se dělají z nich dráty roubící, jehlice do vlasů, špendlíky, jehly šicí, sýta, ploty, struny na piano a j.

Jest také železo, které prudkým ohněm rozlévá se tak, že teče jako rozpálené olovo. Tačové železo jmenuje se litina. To, dokud je tekuté, pouští se do forem, a lijí se z něho všeliké věci do kuchyně a pro domácnost. Tak máme z litiny hrnce, pekáče, pánev, hmoždíře, kamnovce, plotny i kamna, zábradli, podstavky k lavicím a jiné věci.

O řemeslnících, kteří se na sebe pohněvali.

Stalo se jednou, že všickni řemeslníci mezi sebou se rozkmotřili. Krejčí se pohněval s truhlářem, truhlář se zámečníkem, zámečník s obuvníkem, a jeden každý se všemi ostatními. Začali se tupiti, nehezká jména si dávati, a každý říkal sám o sobě: „Co je mně po jiných, já nikoho nepotřebuji.“ Hněv jejich vzrostl tak, že jeden s druhým nechtěl ani mluviti, ba ani o něm slyšeti. Co z toho povstalo? Krejčí měl šíti obchodníkovi kabát. Sukno mu sice obchodník poslal a niti též, poněvadž ale nebyl za dobré s nožířem, jehlářem a truhlářem, nemohl dostati žádných nůžek, kterými by rozstříhal látku, ani jehly, kterou by šil, ani stolu a stoličce, kde by se posadil. I bylo mu na zem sednouti, látku roztrhnouti, nehty provrtávati a děrami těmi nit protahovati. Nebyl-li to potom krásný kabát? Ostatní řemeslníci smáli se krejčímu, mělo ale také na ně dojiti. Rolník si zamluvil u koláře vůz, u kováře sekuru a motyku a u zámečníka zámek. Kolář měl ještě staré nástroje, dal si práci s vozem všemožnou, rolník ho ale

přece nechtěl, poněvadž nebyl od kováře okován. S motykou a sekerou od kováře nebyl také spokojen, protože měly železné rukojetě a byly tuze těžké. Zámečník si myslil, že ku svému zámku jiného řemeslníka nepotřebuje a posmíval se v duchu ostatním. V tom se mu ale potrhal měch, a poněvadž mu koželuh nechtěl dáti kůže, nemohl do ohně dýmati a byl nucen práce nechat. A tak bylo i při všech ostatních řemeslnících. Shledali, že jeden bez druhého býti nemůže, byli tedy nuceni zanechati hněvu a udobřiti se.

Co déle vytrvá?

Hrnčíř hádal se s kovářem, kdo dělá pevnější zboží.

„Jedinou sekerou všecky tvé hrnce potluku,“ posmíval se kovář, „tvé zboží ale mému ničím uškoditi nemůže.“

„To je pravda,“ řekl hrnčíř, „proto přece ale tvrdím, že mé zboží je pevnější.“

„Jak by to mohlo být?“ divil se kovář.

Hrnčíř odpověděl: „Tvůj prapraotec byl kovářem a můj jako já hrnčírem. U studně, která naše dvory dělí, zakopali oba své výrobky, tvůj praděd řetěz, můj praděd džbán. Nuže kopejme a přesvědčíme se, čí výrobek se méně pokazil?“

Kopali skutečně a našli džbán dosud neporušený, ze řetězu ale zbylo jen trochu rzi.

8. O pokrmech a nápojích.

Abychom byli živi, musíme něco jísti, a něco pítí.

To, co jíme aneb čím se krmíme, jest pokrm, co pijeme aneb čím se napájíme, jest nápoj.

Pokrmy se připravují dle z masa, dle z zrn obilných, dle z jiných rostlin.

Masem nás opatrují nejvíce řezníci a uzenáři. Ti kupují hovězí, skopový a vepřový dobytek, porážejí jej a maso buď čerstvé buď uzené prodávají.

Kromě tohoto jíme také maso domácí drůbeže, jako hus, kachen, slepic, a maso lesní zvěře, jako jelenů, srnců, zajíců.

Obilná zrna pocházejí z obilí, které na poli roste, a to je pšenice, ječmen, žito, oves, proso.

Ze surových obilných zrn se pokrmy nepřipravují. Mlynář z nich prvé ve mlýně udělá mouku, kroupy, krupici, jáhly.

Jiné rostliny, z kterých pokrmy připravujeme, jsou: Hrách, čočka, brambory, řepa, mrkev, zelí, okurky, salát a jiné.

Pěstováním potravních rostlin zanášeji se rolníci a zahradníci.

Důležitá rostlina je burák, ze které se v cukrovarnách cukr vaří.

Nejlepší a nejzdravější nápoj je čistá čerstvá voda, kterou u nás všude darmo mít můžeme, a pak mléko hovězí a koží.

Jiné nápoje jsou víno, pivo a kořalka.

Víno tlačí se z viných hroznů, pivo připravuje se z ječmene v pivovárech, kořalka ze žita nebo bramborů v lžíhopalnách.

Víno, pivo a kořalka jsou nápoje lihové, které škodí dětem vždy, lidem pak dospělým, když jich nemírně požívají.

9. Dům.

Části domu jsou dílem v zemi, dílem nad zemí. V zemi je základ a mezi ním sklepy, nad zemí zdi a mezi nimi chodby, pokoje a kuchyně.

Části pokojů jsou strop, podlaha, stěny, dvěře a okna. V kuchyni je pec neb plotna, z níž vychází kouř do komína. Pokoje a kuchyně v domě jsou buď hned při zemi, aneb v prvním, druhém i třetím poschodí.

Nejvýš nad domem je střecha.

Do sklepa, z jednoho poschodi do druhého a na půdu pod střechu vedou schody.

Aby se vystavěl dům, k tomu přispívá mnoho řemeslníků a dělníků.

Cihlář pálí z hlíny cihly. Lamač láme kámen. Vápeník pálí vápno. Dělník kope písek a pomáhá vozkoví, který tyto věci k staveniště sváží, nakládati a skládati,

pak je podává zedníkům, kteří z nich zdi stavějí. Tesaři otesávají trámy na stropy, kladou krovou na střechy a přibíjejí na ně laté. Pokryvači pokrývají střechy cihlami (taškami) neb břidlicí. Klémpíři dělají roury ke komínům, žlaby na střechy a někdy celé střechy plechem pobíjejí. Truhláři dělají dvéře, rámy na okna, podlahu a schody. Někde dělají schody kameníci. Zámečníci dělají zámky ke dveřím a kování k oknám. Sklenáři zasazují do oken sklo. Malíři malují vnitřní stěny pokojů, čalouníci polepují je malovaným papírem.

10. Mýdlo, svíčky, olej, sýrky.

Krmný hovězí a ovčí dobytek má v sobě nejen maso, ale i lůj.

Z loje mydláři dělají svíčky, z loje a popele mýdlo. Ve zvláštních továrnách připravuje se z loje stearin a z toho svíčky stearinové.*

Jsou také svíce voskové, kteréž dělají voskáři.

Kromě svíček svítí se také olejem a petrolejem.

Olej ke svícení tlačí se hlavně ze semene lněného a řepkového.

Sýrky neb třecí zápalky dělají se v továrnách ze dřeva, které se omáčeji v roztopené síře a velmi jedovatém fosforu.

Neopatrny Bedřich.

Bedřich nebyl opatrny se světlem. Často brával hořící svíci neb lampu, nedal ji do svítílny a chodil tak po domě.

Když ho někdo z domácích viděl, vytrhl mu ovšem světlo z ruky a dal mu rádné napomenutí. Bedřich toho ale málo dbal a hrál se světlem, kde jen mohl.

„Ten hoch ještě spůsobí nějaké neštěstí,“ říkali sousedé, „budeme snad ještě všickni trpěti za jeho neopatrnost.“

Jednou, bylo to ve žnich, když se obilí s pole sváželo a když všickni domácí mnoho práce měli, tak že

* Zvané Millovky od vynálezce, který měl jméno Milly.

si ho nevšimli, strčil Bedřich třecí sírky do kapsy, šel s nimi do stodoly a vylezl si na přivežené obilí. Na to vytáhl sírky a hrál si s nimi. Pojednou se jedna vzňala a padla do obilí, které bylo velmi vysušené. Bedřich se lekl, a než se vzpamatoval, co by činiti měl, stálo již obilí v plameni. Od toho chytla střecha, oheň vyšlehl ven, a poněvadž byl vítr a při tom velmi parno, rozšířil se po vůkolních staveních dříve, než lidé s pole se vrátili. Celá vesnice lehla popelem. Ubozí obyvatelé přišli o všecko a naříkali náramně na toho, kdo byl ohně příčinou. Byl to Bedřich. Nalezli ho strašně popáleného na blízku stodoly na zemi ležetí, kdež také za několik hodin skonal.

11. Penize.

(Běžné penize se ukazují)

Věci, kterých potřebujeme a kterých nám nikdo nedává, musíme si koupiti.

Kupujeme je za peníze.

Věci, kterých je málo, jsou vzácnější, než takové, kterých je hojnost. Mají větší cenu, dá se za ně více peněz.

Věci, které většího namáhání stojí, mají větší cenu než ty, které se snadno udělají. Dá se za ně více peněz.

Penězi se udává cena věci.

Peníze samy také nemají všecky stejnou cenu.

Největší cenu mají peníze zlaté, dukáty, po nich peníze stříbrné, posléz měděné.

Stříbrný zlatník platí tolik co dva půlzlatníky, čtyři čtvrtzlatníky aneb deset desetníků; desetník tolik co dva pětníky aneb deset krejcarů. Čtyrkrejcar má čtyři krejcery.

Stříbrný dvouzlatník má cenu dvou zlatníků.

Dukát císařský platí 4 zlatníky a 80 krejcarů.

Tém říkáme peníze kovové, protože jsou z kovu.

(Udává se běžná cena rozličných věcí dle peněz a porovnáním s jinými věcmi.)

Peníze dává raziti jen zeměpán; na penězích zlatých a stříbrných bývá jeho obraz vyražen. — Místo

peněz kovových bývají peníze papírové, kteréž jsou jen jako svědectví, že právo máme, tolik stříbrných neb měděných peněz dostati, kolik tam udáno.

Malý Benjamin.*

O výročním trhu dostal malý Benjamin od rodičů, strýce a tety asi třicet krejcarů. Měl z těch peněz velikou radost a umínil si, že si za ně koupí něco hezkého. Již dávno přál si mítí dřevěnou píšťalku, na niž by s jinými dětmi zároveň po ulici pískati mohl. Nemeškal dlouho a pospíchal na trh k muži, který takové píšťalky prodával, vybral si jednu, která se mu nejpěknější býti zdála, a dal za ní kramáři všecky své peníze. Ten se ovšem podivil, že mu chlapec tolik peněz za píšťalku dává, poněvadž byl ale člověk nepoctivý, přijal je a neříkal nic. Benjamin přišel domů a pískal tak, že všem domácím uši zaléhaly. — „Co jsi dal za tu píšťalku?“ ptal se ho starší bratr. — „Všecko, co jsem měl,“ odpověděl Benjamin. — „I ty poštěstilče,“ smál se mu bratr, „třicet krejcarů za takovou mizernou píšťalku. Za to jsi mohl mítí ještě koníka, hrkačku a ještě něco jiného. Dal jsi za ni mnoho, tuze mnoho.“ — Benjamin se zarmoutil, píšťalka ho více netěšila, a on ji zahodil. Později ale dával pozor vždy, aby za malé potěšení mnoho peněz nevydal, a vidával-li napotom koho, an mnoho utráci za skvostné šaty, za jídlo, za pití a všeliké radovánky, říkával mu: „Nedávej tak mnoho za takovou sprostou píšťalku.“

* Dle životopisu Benjamina Franklina.

IV. Pozorování z oboru zeměpisného.

1. O dni a noci.

(Země, obloha, slunce, měsíc a hvězdy; — východ, západ, jih a sever.)

a) Pozorování a jmenování věcí těchto v přírodě.

b) „Františku, vstávej honem!“ volal otec na svého synáčka. František nelenil, vstal, rychle se umyl, ustrojil a pomodlil a šel potom s otcem před dům.

Stáli na zemi. Ale nad nimi byla krásná modrá obloha a na jedné straně leskla se jako zlato. Za malou chvíli vystoupilo na té straně krásné slunečko.

„Vidíš, teď je časně ráno,“ pravil otec Františkovi, „teď vychází slunce, a ta strana na obloze, kde je vidíš vycházeti, je východ. Dokud bude slunce svítiti, bude pořád den, a tu má každý něco dobrého konati.“

František si umínil, že také něco dobrého vykoná, a když dostal od milé matky snídani, šel do školy. Na cestě potkal hošíka, který se jmenoval Josef. Ten byl bledý a uplakaný a šel také do školy. „Proč jsi uplakán?“ ptal se ho František.

„Mám hlad,“ pravil Josef, „nic jsem nesnídal, maminka neměla na snídani.“

Tu sáhl František do kapsy u kabátu a vyudal veliký kus bílého chleba, který mu matka s sebou dala, a pravil: „Nu, jen nebud tak smuten, milý Josifku, a sněz si zatím tento kousek chleba.“

Josef byl rád, poděkoval se a oba šli do školy. Zde byli oba velmi hodni a dávali pozor na to, co pan učitel vypravoval a vysvětloval. Konečně pravil pan učitel: „Úž bude brzo poledne, pomodlíme se a půjdete

si domů. Až se naobědváte, přijďte do školy a chovejte se zase tak hezky jako dopoledne.“

Dítky všecky šly domů, František ale vzal Josefa za ruku a pravil k němu: „Ty půjdeš se mnou, poprosím svých rodičů, aby ti dali také oběd.“ I učinil tak. Rodiče splnili jeho prosbu.

Když bylo právě poledne, vzal otec hochy před dům a řekl: „Pamatujte si stranu na obloze, kde stojí slunce v. pravé poledne. Je to jih čili jižní strana. Dívejte se též, kam padá v poledne náš stín. Té straně říkáme sever.

Po obědě šli oba hoši zase do školy a chovali se tak, že je pan učitel pochválil.

Po škole šel František s otcem na procházku. Brzo slunečko zapadalo.

„Ta strana, kde slunečko zapadá, sluje západ nebo západní strana,“ poučoval otec. „Po západu slunce nastává večer. Dnes zůstaneme večer chvíli venku, aby chom viděli hvězdy.“

Hvězdy brzo vyšly a brzo na to i měsíc. Otec okazoval synovi hvězdu severní, která vždycky stojí nad severem. Na to se vrátili domů, kde je matka s dobrou večeří očekávala. Po večeři rozmlouval chvíli František se svými rodiči a byl vesel, protože minulý den dobře strávil. Konečně pomodlil se za sebe i za své milé rodiče a odebral se na lůžko, které mu matinka připravila.

Spal sladce. Pojednou v noci se probudil. Zbudilo ho nějaké pískání pod oknem. Bylo tma.

„Kdo to píská?“ tázal se František.

Otec odpověděl: Je to ponocný, který místo nás dává v noci pozor; teď píská půl noc.“

František poslouchal, ponocný dopískal a začal zpívat: „Odbila dvanáctá hodina, chval každý duch Hosподina.“

František usnul zase a neprobudil se až ráno.

Nyní již dobре věděl, kdy je ráno, poledne, večer a půlnoc, a kde je strana východní, západní, jižní a severní.

2. O rozdělení týdne, měsice a roku.

Dnes máme pondělek. Až se v noci vyspíme a ráno vstaneme, bude úterek. Potom přijde středa, po středě čtvrtok, po čtvrtku pátek, po pátku sobota, po sobotě neděle.

Neděle, pondělek, úterek, středa, čtvrtok, pátek, sobota činí jeden týden. Kolik to je dní?

Týden má sedm dní.

Čtyři týdny a dva dny dělají jeden měsíc.

Měsíc, který nyní je, jmenuje se říjen; před ním byl září, po něm bude listopad.

Září, říjen a listopad jsou podzimní měsíce. Tu listí se stromů spadává, a je pořád chladnější.

Po listopadu přijde prosinec, potom leden a únor. To jsou zimní měsíce. V těch jsou dny krátké a noci dlouhé. V těch je také venku nejvíce sněhu a ledu.

Po zimě nastává jaro. Jarní měsíce jsou: březen, duben, květen. Na jaře je opět tepleji a dny se dlouží.

Po jaře nastupuje léto. Jeho měsíce jsou: červen, červenec a srpen. V létě jsou dny nejdélší a nejteplejší. V zahradách zrají sladké třešně, hrušky a švestky.

Nový rok začíná prvním dnem měsíce ledna a končí posledním prosincem.

3. Rodina, příbytek, dům.

Rodiče a jejich dítka jmenují se dohromady rodinou. Každá rodina záleží z několika osob. Které osoby náležejí k vaší rodině? Sčítaj, kolik jich jest?

Každá rodina má nějaký příbytek, v němž bydlí. Bohaté rodiny mívají příbytky veliké a pěkné, chudé spokojují se s malými příbytky. Některá rodina obývá celý dům, některá jen část domu. Větší domy bývají stavěny o jednom, dvou i třech poschodích (patrech). Komu takový dům patří, je domácím pánum. Kdo v jeho domě bydlí, jest jeho nájemníkem a platí nájem z bytu svého. Kolik rodin obývá s vámi v jednom domě? O kolika poschodích je stavěn? Kolik příbytků je při zemi? Kolik

v prvním, druhém, třetím patře? V kterém patře přebýváte vy? Kolik má světnic? Které jiné části k němu náležejí? Jak se jmenuje domácí pán?

Rodiče poroučejí dítkám, dítky mají rodičů svých poslouchati. Otec stará se o to, aby rodinu svou vyzivil, matka obstarává domácnost. Oba pospolu moudře hospodaří, t. j. hledí k tomu, aby v domácnosti bylo vždy to, čeho tam třeba.* Otec je hospodářem, matka hospodyní. Zámožnější rodiny mají k službě své také čeledíny a služky. Čeládka má činiti to, co jí hospodář neb hospodyně rozkazuje, má ale také právo žádati toho, co jí bylo od hospodáře a hospodyně slíbeno.

Baruška a Ludmilka.

Ludmilčini rodiče měli služku, ta se jmenovala Baruška. Byla to hodná dívčice, která ráda konala to, co se jí přikázalo. Uklízela v pokojích, stlala postele, metla, drhla podlahu, umývala nádobí v kuchyni, nosila vodu, prala košile a jiné prádlo a chodívala tam, kam ji paní její posýlala. Měla dosti práce, ale konala ji ráda. Byla veselá a často si při práci zpívala. Její paní byla s ní spokojena. Ludmilka ji také měla ráda. Jinak jí neřekla než má milá Baruško. Když potřebovala, aby jí Baruška něco udělala, vždy ji o to poprosila a vždy se jí za to poděkovala. Nikdy na Barušku nebránila ani neškareděla ani nehubovala. Baruška si na ni nemusela nikdy stěžovat. Vždycky říkávala o ní: „Naše Ludmilka je velmi dobrá a vlídná holčička.“ Asi za dva roky vystoupila Baruška ze služby a nějaký čas na to stalo se, že Ludmilčini rodiče zemřeli. Ludmilka byla ubohým sirotkem. Byla opuštěna, neměla ani co jísti. Neuměla si ještě chleba svého vydělávat a musela chudáček žebrati. Tu potkala jednou Barušku. Ta již nebyla služkou, ale vlastní hospodyní. Prodávala mouku, a vedlo se jí dobře. Když uslyšela, co se s Ludmilkou stalo, pravila: „Je mi tě líto, milá Ludmilko. Ale že byli tvoji rodičové ke mně vždy dobrí a ty též, vezmu tě k sobě, budu tě živiti a naučím tě pracovat.“

* Podrobnější probíráni toho, čeho domácí potřebují.

4. Co při domě bývá?

Při domě bývá dvůr. Na tom si děti hrají, je-li hezké počasí a nemají-li právě co užitečnějšího konati. Na dvoře bývá pumpa, ze které se voda k pití čerpá. Je-li pumpa otevřena, nemají k ní děti blízko choditi, aby do ní nespadly. Studna, ze které se voda čerpá, je hluboká, a kdyby tam děti spadly, zabily by se něbo utopily. Jestliže po dvoře hodně běhaly, nemají čerstvě načerpanou vodu pít, aby nenastydlý.

U domu bývá také zahrada. Ta jest ohražena zdí nebo plotem. Zahradník neb jeho dělník ryje v zahradě půdu rýčem a kopá motykou. Dělá záhonky a cestičky. Okolo cestiček sází všeliké keře, jako malinový, angreštový, rybízový. Na záhonkách pěstuje všeliké kuchyňské zeliny, jako salát hlávkový, okurky, kapustu, zelí, mrkev, ředkev, řepu, celer, petržel, pažitku.

Na některých záhonkách má všeliké pěkné květiny, jako: petrklíče, narcisy, tulipány, sedmikrásky, pivoňky, pomněnký, růže, karafiaty, jiřinky.

I stromy sázejí a ošetrují se v zahradách, zvláště takové, které nesou dobré ovoce. K těm patří třešně, hruše, jabloně a stromy ořechové.

Zahrada potřebuje mnohého ošetřování. Záhonky se musí zalévat, plíti, zeliny a stromy od housenek čistiti.

Po práci odpočívá majetník zahrady se svou rodinou v zahradní besídce, a to je velmi příjemné.

5. O sousedech a ulici.

Vedle toho domu, kde my přebýváme, jsou ještě jiné domy. Tam bydlí naši sousedé.

Domy stojí podle sebe ve dvou řadách, a prostředkem je cesta. Tou se jezdí a chodí. Ty dvě řady domů s cestou uprostřed slují ulice. Ulice mají jména. Jak se jmenuje naše ulice?

Každý dům má své číslo. Až budete větší, budete umět ta čísla přečísti.

Na domech bývají též tabulkы, a na těch je napsáno, jaký řemeslník, továrník, umělec neb obchodník

v tom domě bydlí. Kterí řemeslníci bydlí v naší ulici? Kterí umělci? Kterí továrníci? Kterí obchodníci?

Kolik domů má naše ulice? Které jsou největší?

Martin a Tomáš.

Martin často naváděl Tomáše, aby s ním běhal po ulici, ale Tomáš ho nikdy neposlechl. „Ulice není místo na hraní,“ říkával Martinovi. „Kdo na ulici hraje, překáží těm, kterým jest po ulici choditi neb jezdit. Může ho zajeti vůz aneb kůň pošlapati. Lidé, kteří v domech ulice bydlí, nemilují povyku dětského. Děti si mají hrát stranou, kde nikoho neobtěžují.“ — Tomáš chodil spůsobně po ulici. Netočil se a neohlížel se na všecky strany. Známých lidí pozdravoval přívětivě. Každý, kdo ho viděl, říkal o něm, že je hodný hoch.

Ale Martin se mu smával a nedbal jeho napomenutí. Vyhledal si několik divokých kluků, a s těmi každodenně honil se, hrál a hulákal po ulici. Tím spůsobil jiným mnoho nepříjemností. Jednou házel kamenním a vyrazil sousedovi okno; jindy v divokém běhu porazil malého chlapce, který matce domů mléko nesl; zase jindy švíhal o samotě stojícího koně, od něhož kočí byl odskočil, a splašil ho. Lidé si na něho často stěžovali a říkávali: „Martin je ošklivý a zlý uličník.“ Neměli ho rádi. Také chodili na něho rodičům jeho žalovat. Ti bývali nuceni škody, které Martin udělal, nahražovati. Tu ovšem nenechali Martina bez trestu. I jinak mu rozpustilosť jeho škodila. Za to, že koně splašil, chytil ho obecní strážník a přísně ho pokáral. Martin byl ale zlý a nechtěl se polepšiti. Jednou rozbehl se za ujízdějícím kočárem a pozadu naň vyskočil. Vozka spozorovav to, švihl po něm bičem. Martin sebou trhl, spadl pod kolo a to mu přelomilo nohu. Tak byl potrestán za své uličnictví.

6. O domovské osadě.

Vedle té ulice, ve které my bydlíme, jsou ještě jiné ulice. Z některých se přijde na náměstí. Tam jsou

nejpěknější domy a stojí ve čtyřech řadách. Jedna řada je k východu, druhá k západu, třetí k jihu, čtvrtá k severu.

Všecky ty ulice a náměstí jmenují se dohromady obec. Naše obec je město (městys, vesnice). V městě našem je mnoho domů a obyvatelů. Jsou to občané. Občané ti mají spolu žít jako přátelé; má jeden druhému přáti a jeden druhému pomáhati. To jest jejich povinnost. Nikdo nemá svému sousedu škoditi nebo jinak ubližovati.

Občané volí si obecní výbor a obecního starostu. Ti mají dbáti o to, aby každý povinnosti své plnil a aby v obci vše bylo, čeho tam potřebí.

Scházívají se častěji na radnici a radí se tam o tom, jak by se to vše opatřilo.

7. O škole.

Důležitý dům v obci je škola. Ve škole se schážíte, abyste se tu mnohým potřebným věcem naučili.

Ve škole učíte se to, co kolem vás jest, pozorovati, o tom přemýšleti a mluviti; dále pak čísti, psáti, počítati, kresliti, zpívat. Ve škole zvykáte si též dobrým mravům a poznáváte to, co milý Bůh od vás žádá. Kdo se ničemu, co jsem tuto pravil, nenaučil, je nevzdělaný a bývá i zlý. Ve škole vás učíme, aby z vás byli lidé dobrí. Vaše povinnost jest, každého dne do školy choditi, zde bedlivě na to, čemu vás učíme, pozor dávati, a vše konati, co se vám přikazuje. Jen tak se z vás mohou státi vzdělaní a dobrí lidé. Škola mívá více tříd. Vy chodíte do třídy první. Až se tady všemu naučíte, postoupíte do třídy druhé, třetí a čtvrté. Ve škole mají právo poroučeti učitelé se svým ředitelem, žáci pak mají poslouchati.

8. O chrámu Páně.

Ještě důležitější než škola je chrám Boží. Tam se scházívají lidé malí i dospělí, aby Pánu Bohu se klaněli, o to, čeho jim třeba, ho prosili, a za to, co jim

prokázal, mu děkovali. Do chrámu Páně chodíme, abýchom na milého Boha spíše se upamatovali, s ním v mysli porozmlouvali, s ním se potěšili a pomilovali. Kněz ve chrámu Páně mluví k nám o milém Bohu a o tom, co činiti máme, aby nás mohl milovati a nás šťastnými a blaženými učiniti. U oltáře Božího kóná kněz modlitby za všechn lid.

Kdo do chrámu Páně rád chodí a tam na Pána Boha myslí, ten jest dobrý a pobožný, a Pán Bůh mu dá dobré srdce a nikdy ho neopustí.
